

Za naszą i waszą wolność...

Powstańcy Styczniowi we Lwowie

1863

*Bracia, kontynuujcie bez zmrużenia oka walkę za kraj i wiarę.
Bądźcie pewni, że Polska powstanie znowu kiedyś.
Ta wiara daje mi radość w chwili śmierci!*

• Słowa powstańca ks. Izydora Norejki wypowiedziane 11 listopada 1863 r. przed egzekucją.

Autorzy Wystawy:

prof. nadzw. dr hab. Stanisław STĘPIEŃ
prof. dr hab. Ihor CZORNOWOŁ

Projekt finansowany ze środków Kancelarii Prezesa Rady Ministrów
w ramach konkursu Polonia i Polacy za Granicą 2022

Projekt „Tu jest Polska - wystawy, publikacje, pielęgnowanie
pamięci” realizowany przez Fundację Wolność i Demokracja.

Publikacja wyraża jedynie poglądy autorów i nie może być utożsamiana
z oficjalnym stanowiskiem Kancelarii Prezesa Rady Ministrów.

Projekt graficzny:

Robert P. STACHOWICZ

Realizacja:

Robert T. Mączyński
STUDIO DESIGN-EXPRESS
tel. 508 100 923
Agencja Kreatywna

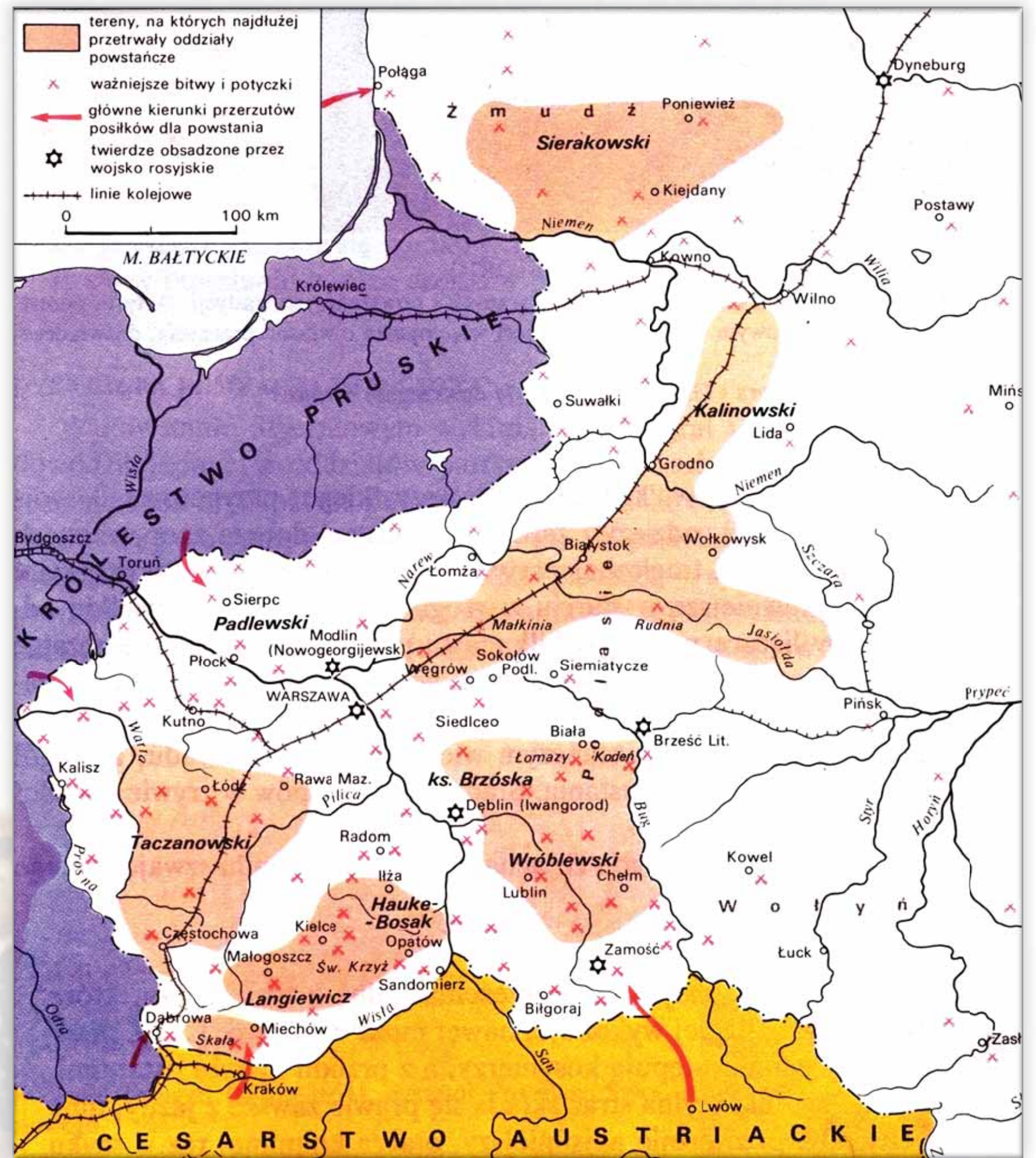
Powstanie Styczniowe w Królestwie Polskim i na ziemiach zabranych (1863-1864)

22 stycznia 1863 wybuchło kolejne polskie ogólnonarodowe powstanie przeciwko Rosji carskiej. Polacy pragnęli wolności. Powstanie było największym i najdłuższym zrywem niepodległościowym Polaków w okresie zaborów. Władze powstańcze wezwały do walki z caratem zarówno Polaków, jak i inne narody przedrozbiorowej Rzeczypospolitej *bez różnicy wiary i rodu, pochodzenia i stanu*. Ludności chłopskiej ogłoszono dekret uwłaszczeniowy. Pierwszym dyktatorem powstania został gen. Ludwik Mierosławski (17 II – 11 III 1863), drugim – gen. Marian Langiewicz (11 – 18 III 1863), a ostatnim gen. Romuald Traugutt (17 X 1863 – 10 IV 1864). Powołano Rząd Narodowy, podzielono kraj na województwa i powiaty, mianowano ich naczelników – stworzono tajne państwo polskie w granicach przedrozbiorowych. Do władz terenowych należało ściąganie podatków, administrowanie miastami, utrzymanie poczty, aprowizacja walczących oddziałów, opieka nad rodzinami powstańców. Demokratyczne i wolnościowe

Marian Melchior Antoni Langiewicz – generał i dyktator Powstania Styczniowego
Domena publiczna

hasła powstańcze przyciągały ochotników z Francji, Włoch, Niemiec, Anglii, Szwajcarii i Węgier, a nawet postępowych oficerów z armii rosyjskiej (m.in. Ukrainiec Andrij Potebnia, Rosjanin Antoni Trusow). Powstańców wspierali Polacy z pozostałych zaborów, dostarczając ochotników, broń i żywność. Niestety sformowane w Wielkopolsce oddziały powstańcze nie zdołały się przebić przez granicę obstawioną przez wojska pruskie.

Ziemie polskie podczas Powstania Styczniowego
Domena publiczna

Maksymilian Gierymski, „Patrol powstańczy”, 1872-1873, olej na płótnie, 60 x 108 cm, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie
Fot. MNW

Władze carskie rzuciły przeciwko powstańcom ponad 100 tysięczną armię, która postępowała brutalnie i z okrucieństwem, pacyfikowano i palono wsie. Na Litwie złą sławą zapisał się generał-gubernatora Michaił Murawjow „Wieszatiel”. Powstańcy w ciągu niemal dwóch lat stoczyli ponad 1200 bitew i potyczek. Przez oddziały powstania styczniowego przewinęło się około 200 tys. osób, zarówno z rodzin szlacheckich, jak i w mniejszym stopniu z chłopstwa i mieszczaństwa.

Romuald Traugutt ps. „Michał Czarniecki” – generał, dyktator Powstania Styczniowego
Domena publiczna

Mimo początkowych sukcesów powstanie zakończyło się klęską. W Królestwie Polskim na polach bitew poległo kilkanaście tysięcy powstańców. Rozstrzelano lub powieszono 700 osób, ok. 40 tys. wysyłano etapami na Syberię; skonfiskowano kilka tysięcy majątków szlacheckich, oddając je na licytację lub obdarowując nimi oficerów rosyjskich. W ramach represji wiele miast pozbawiono praw miejskich, przyczyniając się do ich upadku. Skasowano te klasztory, które angażowały się w ruch oporu.

Zygmunt Padlewski, generał Powstania Styczniowego
Domena publiczna

5 sierpnia 1864 na stokach Cytadeli Warszawskiej powieszono członków Rządu Narodowego: Romualda Traugutta, Romana Żulińskiego, Józefa Toczyskiego, Rafała Krajewskiego i Jana Jeziorańskiego; ale już wcześniej 15 maja 1863 r. rozstrzelano w Płocku gen. Zygmunta Padlewskiego (w tym też roku rozstrzelano w kazamatach twierdzy kijowskiej jego ojca Władysława).

Powstanie pod naporem wroga upadło, ale pamięć o nim kształtowała patriotyzm Polaków i przetrwała po nasze czasy.

Po Powstaniu – „Zaciszna przystań” w grodzie nad Pełtwią

Gdy wybuchło Powstanie Styczniowe wielu lwowian ochotniczo zaciągało się w szeregi powstańcze, a ci którym nie udało się przedostać przez granicę austriacko-rosyjską, organizowali wszelkiego rodzaju pomoc dla walczących. Zaopatrywali ich w broń, odzież, żywność, redagowali i drukowali ulotki oraz literaturę patriotyczną. Nierzadko ponosili za to surowe kary więzienia i popadali w niełaskę władz austriackich.

Gdy powstanie upadło, wielu jego uczestników zdecydowało się osiąść w mieście nad Pełtwią, mimo iż wcześniej ze Lwowem związani nie byli. Przybywali tam także powracający z Sybiru, zwłaszcza po roku 1867. Przez następne dziesięciolecia byli powstańcy angażowali się w życie naukowe, kulturalne, społeczne i gospodarcze miasta. Byli prezydentami, profesorami i rektorami tamtejszego uniwersytetu, pisarzami, artystami, działaczami społecznymi i gospodarczymi. Tak jak kiedyś o Polskę walczyli z bronią w ręku, tak później swym talentem i codzienną żmudną pracą służyli narodowi i swemu miastu. Ale miasto także o nich pamiętało.

Artur Grottger, Pożegnanie powstańca
Domena publiczna

Sztandar Powstania Styczniowego
Domena publiczna

Rady Narodowej i członek Komitetu Centralnego Narodowego. Wśród jego aktywnych działaczy byli: Leon Syroczyński, Ignacy Kurniewicz, Karol Widman, Zygmunt Kieszkowski, Henryk hr. Skarbek, Arnold Zamorski, ks. Jan Poliński, Bogusław Longchamps, Józef hr. Męciński, Adam książę Sapieha. Towarzystwo utworzyło oddziały w wielu miastach Galicji. Należeli do niego zarówno ci co walczyli z bronią w ręku, jak i ci co powstanie w różny sposób wspierali, za co byli potem przez zaborców represjonowani.

W roku 1902 w 42 oddziałach Towarzystwa na terenie samej tylko Galicji zrzeszonych było 860 członków. To staraniem Towarzystwa na Cmentarzu Łyczakowskim założono tzw. „Górkę Powstańców”, gdzie przez lata chowano zmarłych weteranów polskiego zrywu niepodległościowego.

Towarzysze broni utrzymywali braterskie więzi, bogatsi wspierali ubogich, wszyscy kultywowali pamięć o powstaniu. Swą patriotyczną postawą oddziaływali na młode pokolenia Polaków. Społeczność Lwowa otaczała ich szacunkiem i opieką, zwłaszcza najuboższych. W 1870 powołano Towarzystwo Opieki Narodowej, wspierające tych, którzy pragnęli kontynuować naukę i studia, utrzymywano dla nich Gospodę i Dom Weteranów. Gdy władze austriackie w 1874 zawiesiły działalność Towarzystwa, byłych powstańców wspierali ofiarni mieszkańcy Lwowa i bogatsi współtowarzysze walk. W 1887 powołano nową organizację Towarzystwo Weteranów 1863/1864, gdy jednak i ono zostało przez władze po kilku miesiącach rozwiązane, lwowianie już w marcu roku następnego powołali do życia Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania Polskiego z roku 1863/1864. Znaczącą rolę w założeniu Towarzystwa odegrał były powstaniec Józef Kajetan Janowski, sekretarz stanu

Panorama Lwowa z połowy XIX wieku
Kopia w zbiorach PWIN

Generałowie i wyżsi dowódcy Powstania osiadli we Lwowie

MICHAŁ JAN HEYDENREICH (Heidenreich) ps. „Kruk” (1831-1886) – generał wojsk powstańczych.

Pochodził ze spolonizowanej rodziny niemiecko-francuskiej. Był zawodowym oficerem armii carskiej, od 1862 w stopniu podpułkownika. Po wybuchu powstania przeszedł na stronę powstańców i został mianowany naczelnikiem wojennym województw podlaskiego i lubelskiego. Tam podporządkował sobie mniejsze oddziały powstańcze, na czele których 4 sierpnia 1863 odniósł zwycięstwo w bitwie pod Chruśliną, a 8 sierpnia rozbił pod Żyrzynem rosyjski konwój przewożący pieniądze. Wziął licznych jeńców i zasilił kasę powstańczą kwotą 200 000 rubli. Było to największe zwycięstwo Polaków w czasie powstania. 22 VIII 1863 Rząd Narodowy mianował go generałem. Następnie prowadził w Galicji akcję mobilizacyjną. Nie udało mu się jednak na czele zorganizowanego oddziału przebić do Królestwa. Jedynie z niewielkim oddziałem przedostał się w lubelskie. W trakcie reorganizacji wojska powstańczego był przewidziany przez dyktatora R. Traugutta na dowódcę I korpusu. Funkcji tej nie objął z powodu upadku powstania. Wyjechał do Francji, a następnie do Wielkiej Brytanii. Walczył w wojnie francusko-pruskiej (1870-1871). Po jej zakończeniu osiadł we Lwowie, gdzie początkowo pracował na kolei, a następnie założył własne dobrze prosperujące przedsiębiorstwo pończosznicze. Aktywnie uczestniczył w polskiej działalności konspiracyjnej. W lipcu 1877 wziął udział w zjeździe działaczy niepodległościowych w Wiedniu, gdzie powołano do życia konspiracyjny polski Rząd Narodowy.

Zmarł 9 IV 1886 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

ANTONI JEZIORAŃSKI (1831-1882) – generał wojsk powstańczych, jeden z wybitniejszych dowódców.

Jego przodkowie pochodzili z żydowskiej rodziny frankistów (chrzest przyjął jego pradziad Józef). Karierę wojskową rozpoczął jako instruktor Gwardii Narodowej, następnie walczył w powstaniu węgierskim (1848) oraz w wojnie krymskiej (1854-1855) po stronie Turcji. W styczniu 1863 został mianowany pułkownikiem i naczelnikiem powiatu Rawa Mazowiecka. Na czele 400-osobowego oddziału z powodzeniem walczył na Mazowszu. W lutym podporządkował się gen. Marianowi Langiewiczowi, który mianował go generałem. Brał udział w bitwie pod Pieskową Skałą. Wskutek nieporozumień z Langiewiczem przeszedł granicę austriacką. Do powstania powrócił na czele 800-osobowego oddziału składającego się głównie z Galicjan. Mianowany naczelnym wodzem województwa lubelskiego stoczył w kwietniu i maju 1863 szereg udanych bitew, m.in. pod Kobylanką, która odbiła się głośnym echem w całym kraju. Przybył wówczas do niego książę Adam Sapieha, przywożąc znaczną ilość amunicji. W dalszych bitwach i potyczkach wykazał duży talent wojskowy. Wobec beznadziejności dalszej walki w 1864 przeszedł granicę austriacką i złożył broń. Początkowo ukrywał się, ale wytropiony przez policję austriacką był więziony w Kufsteinie i Meranie. Zwolniony na mocy amnestii, w czerwcu 1865, wyjechał do Paryża, ale po kilku latach powrócił

do kraju i osiadł we Lwowie. Podjął pracę urzędniczą w galicyjskim Wydziale Krajowym. Zmarł 16 II 1882 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

Jego brat stryjeczny Jan Jeziorański (1833-1864) będąc członkiem Rządu Narodowego, został stracony 5 VIII 1864, razem z Romualdem Trauguttem, na stokach Cytadeli Warszawskiej. Dalekim kuzynem generała był znany polski działacz antykomunistyczny Jan Nowak Jeziorański dyrektor Radia Wolna Europa, który sfinansował renowację jego grobowca na Cmentarzu Łyczakowskim.

JÓZEF ŚMIECHOWSKI (1798-1875) – generał wojsk powstańczych (oficer wojsk polskich w Powstaniu Listopadowym).

Pochodził z rodziny ziemiańskiej. Jako major Wojska Polskiego walczył w Powstaniu Listopadowym. Za to rząd carski skonfiskował jego majątki rodzinne Cechry i Ujazd. Przebywał na emigracji w Zachodniej Europie. Po wybuchu Powstania Styczniowego powrócił do kraju, gdzie Rząd Narodowy mianował go generałem. Dowodził oddziałem tzw. kosynierów, sformowanym w ziemi czerskiej. Razem z wojskami gen. A. Jeziorańskiego 4 II 1863 zajął Rawę Mazowiecką i z sukcesem walczył na Mazowszu. Na czele swego batalionu wziął udział w bitwie pod Małogoszczem (24 II) i Pieskową Skałą (4 III). Po ogłoszeniu dyktatury Mariana Langiewicza objął po nim dowództwo brygady piechoty. Walczył pod Chrobrzem (17 III) i pod Grochowiskami (18 III). Langiewicz po wycofaniu się do Krakowa przekazał mu dowództwo nad swym korpusem. Po nieudanych walkach z Rosjanami, przedostał się do Galicji, skąd ponownie wyruszył do powstania w lubelskie. Od 11 V 1863 dowodził oddziałami przekazanymi mu przez gen. Jeziorańskiego. Gdy powstanie nie miało dalszych szans wycofał się do Galicji. Zamieszkał we Lwowie, gdzie nadal prowadził działalność niepodległościową. Zmarł 18 VI 1875 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

JÓZEF DE PINIA PINI VEL SCHOENITZ (1825–1893) – podpułkownik, jeden z najzdolniejszych oficerów wojsk powstańczych.

Z pochodzenia Włoch, urodził się w Mediolanie, posiadał dobre wykształcenie wojskowe. Walczył w stopniu kapitana w formacjach Legionów Polskich na Węgrzech (1848-1849). W Powstaniu Styczniowym zaliczono go do najlepszych oficerów. Od wiosny do lipca 1863 był powstańczym naczelnikiem wojennym 3 powiatów: sieradzkiego, piotrkowskiego i wieluńskiego. Uregulował wówczas wzajemny stosunek władz wojskowych i cywilnych, ustanowił sądy powstańcze. Przy ich pomocy utrzymywał w lojalności wobec rządu zarówno urzędników i zwykłych obywateli. 19 VII 1863 został szefem sztabu w brygadzie kawalerii gen. Edmunda Taczanowskiego. Posiadał duże zasługi w sprowadzaniu broni z zagranicy. Dzięki jego staraniom powstały m.in. oddziały rtm. Władysława Rembowskiego i płk. Antoniego Korotyńskiego. Uzbroił, umundurował i wyposażył oddziały gen. Edmunda Taczanowskiego. Po klęsce gen. E. Taczanowskiego wyjechał za granicę. Po pewnym czasie powrócił do kraju i zamieszkał we Lwowie. Zmarł w 1893 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim. Jego symboliczny grób znajduje się na Cmentarzu Starym w Kielcach, w którym pochowana jest wraz z rodziną jego córka Maria Pini-Kapuścińska (1864-1946).

Osoby życia publicznego: prezydenci Lwowa, posłowie, funkcjonariusze państwowi

FLORIAN ZIEMIAŁKOWSKI (1817-1900) – pierwszy prezydent Lwowa (1871-1873), poseł do Sejmu Krajowego i Rady Państwa, minister dla Galicji (1873-1888).

Pochodził z ubogiej rodziny, ukończył gimnazjum w Tarnopolu, a następnie filozofię i prawo na Uniwersytecie Lwowskim. W latach 30. i 40. XIX w. należał do polskich organizacji spiskowych. Razem z Franciszkiem Smolką i innymi konspiratorami zaangażował się w przygotowanie powstania w Galicji w 1841, za co został uwięziony, a następnie skazany na karę śmierci. Ułaskawiony przez cesarza nie przestał brać czynnego udziału w życiu politycznym. W czasie Wiosny Ludów został wybrany do Reichstagu w Kromieryżu. Po jego rozwiązaniu był internowany. W 1861 wszedł do Sejmu Krajowego i do Wydziału Krajowego. Po wybuchu Powstania Styczniowego silnie zaangażował się w działalność tajnej organizacji powstańczej. Razem z F. Smolką i A. Sapięgą został członkiem powstańczego Komitetu Galicji Wschodniej. W lipcu 1863 po wykryciu organizacji przez policję został aresztowany i skazany na trzy lata więzienia. W wyniku amnestii zwolniono go w listopadzie 1865. Po powrocie do Lwowa aktywnie pracował na niwie gospodarczej. W 1867 został ponownie wybrany do Sejmu Krajowego (deputowanym był nieprzerwanie do 1894) oraz do Rady Państwa w Wiedniu (w której zasiadał do 1888). W 1873 został przez cesarza mianowany ministrem dla Galicji w rządzie austriackim (był nim do 1888). Jednocześnie w latach 1871-1873 był pierwszym prezydentem Lwowa. Na stanowisku tym znacząco przyczynił się do rozwoju miasta, rozbudowy jego infrastruktury publicznej oraz rozwoju oświaty. Był gorącym polskim patriotą, wytrawnym politykiem, zwolennikiem normalizacji stosunków polsko-ukraińskich. Ostatnie lata spędził w Wiedniu, tam też zmarł 27 III 1900, został pochowany na tamtejszym Cmentarzu Centralnym.

MICHAŁ MICHALSKI (1847-1907) – prezydent Lwowa (1905-1907), trzykrotny poseł do Sejmu Krajowego, prezes Towarzystwa Strzeleckiego we Lwowie.

Pochodził z lwowskiej rodziny rzemieślniczej, sam też ukończył szkołę rzemieślniczą. Do Powstania Styczniowego zaciągnął się w wieku 16 lat. Walczył w oddziale tzw. żuawów śmierci na Wołyniu. Po wycofaniu się jego oddziału do Galicji, został przez Austriaków uwięziony, na wolność wyszedł na podstawie amnestii w 1865. Pracował jako kowal. W 1873 otworzył we Lwowie własną kuźnię, którą w 1879 przetworzył na fabrykę powozów. Aktywnie pracował na polu społecznym i charytatywnym.

Należał do Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, był prezesem Towarzystwa Strzeleckiego, mocno angażował się w działalność Izby Handlowej i Przemysłowej, Krajowej Komisji Przemysłowej, Banku Krajowego, Fundacji hr. Skarbka oraz Muzeum Przemysłowego we Lwowie. W 1880 został wybrany do Rady Miejskiej. Od 1889 był jej wiceprezesem. W 1895 został wybrany na wiceprezydenta miasta, a 7 VII 1905 został prezydentem. Na stanowisku tym dbał szczególnie o szkolnictwo, stan sanitarny oraz system komunikacyjny miasta. Utworzył 7 szkół początkowych, rozbudował linię tramwajową i kanalizację miejską. Ponadto z listy Polskiego Stronnictwa Demokratycznego był posłem do Sejmu Krajowego VI, VII i VIII kadencji (lata 1889-1907). Zmarł 13 IV 1907 i został pochowany w alei zasłużonych Cmentarza Łyczakowskiego.

STANISŁAW CIUCHCIŃSKI (1841-1912) – wiceprezydent, a następnie burmistrz Lwowa (1907-1911).

Pochodził z lwowskiej rodziny rzemieślniczej. Naukę rozpoczął u OO. Dominikanów, ale z powodu wczesnej śmierci rodziców w wieku 14 lat rozpoczął pracę zarobkową. Zdobył zawód blacharza. W 1859 wyjechał do Wiednia, a następnie uzupełniał umiejętności rzemieślnicze w kilku miastach Niemiec. Po powrocie do kraju, na wieść o wybuchu Powstania Styczniowego przedostał się do Królestwa Polskiego i zaciągnął do oddziału dowodzonego przez Francuza Leona Younga. Brał udział w licznych potyczkach. Po upadku powstania powrócił do Lwowa. Początkowo pracował w różnych zakładach blacharskich. W 1867 otworzył własny zakład usługowy. Działał w ruchu związkowym. W 1877 został prełożonym Korporacji Blacharzy, Brązowników i Mosiężników. Działał w Polskim Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, Towarzystwie Strzeleckim oraz wielu organizacjach charytatywnych. W 1883 został wybrany do Rady Miasta, w której zasiadał do końca życia, od 1899 był wiceprezydentem Lwowa, a po śmierci prezydenta Michalskiego został jego następcą (po zmianie ustawy – burmistrzem). Jednocześnie nadal prowadził własny Zakład Blacharski. Zmarł 13 XI 1912. Władze miasta w dowód wdzięczności na jego grobie w alei zasłużonych Cmentarza Łyczakowskiego wzniosły pomnik z napisem „Wiernemu Synowi Ojczyzny”.

STANISŁAW NIEMCZYNOWSKI (1839-1924) – poseł do austriackiej Rady Państwa, kawaler *Virtuti Militari*.

Po ukończeniu szkoły rzemieślniczej we Lwowie był czeladnikiem, a następnie mistrzem krawieckim. Zaangażowany w działalność konspiracyjną, po wybuchu Powstania Styczniowego przedostał się do Królestwa Polskiego i walczył w oddziałach: gen. D. Czachowskiego, płk. L. Czechowskiego, płk. K. Cieszkowskiego i mjr. A. Łopackiego. Wykazał się męstwem w ponad 30 bitwach i potyczkach, m.in.: pod Potokiem, Hutą, Stefankowem, Bzeczniowem, Białobrzegami, Blizinem, Ossą, Garwolinem, Chełmem, Ilżą, Wirem, Kowalą, Biłgorajem. Za

odwagę i umiejętności bojowe szybko awansował od stopnia kaprała do kapitana. Wielokrotnie ranny, w tym ciężko w głowę, w październiku 1863 powrócił do Lwowa, gdzie prowadził renomowany zakład i sklep krawiecki. W 1868 był założycielem stowarzyszenia rękodzielników „Gwiazda”, a także współzałożycielem, a następnie prezesem, Izby Rzemieślniczej. Należał do Polskiego Stronnictwa Demokratycznego. Wielokrotnie był wybierany do Rady Miejskiej, w której zajmował się głównie sprawami handlowymi i przemysłowymi. Był członkiem Wydziału Szkolnego miasta Lwowa wspierającym szczególnie rozwój szkolnictwa zawodowego. Aktywnie działał na niwie społecznej, doprowadził do utworzenia Muzeum Przemysłowego, był inicjatorem budowy pomnika Jana Kilińskiego (odsłoniętego w 1894) i założenia na przedmieściu stryjskim parku miejskiego. W 1887 został wybrany do austriackiej Rady Państwa VII kadencji (1887-1891), w której należał do Koła Polskiego. Na forum parlamentu austriackiego był orędownikiem ustawy przemysłowej oraz gorącym obrońcą interesów rękodzielników galicyjskich. Aktywnie angażował się w działalność patriotyczną. Napisał szkic historyczny o Adamie Chmielowskim (św. „Bracie Albercie”) pt. *Powstaniec o towarzyszu z powstania*, który opublikował w 1913 w czasopiśmie „Kronika Powszechna”. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości otrzymał potwierdzenie stopnia kapitana i został odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari* (1924). Zmarł 13 III 1924 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

Weterani powstania – wybitni uczeni

TEOFIL LUDWIK CIESIELSKI (1847-1916) – wybitny botanik, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, encyklopedysta.

Pochodził z Wielkopolski. Jako 16-letni uczeń gimnazjum zaciągnął się do Powstania Styczniowego. Walczył w oddziale Kazimierza Unruga. Został ranny, co zmusiło go do powrotu w rodzinne strony. Po ukończeniu gimnazjum studiował na uniwersytetach w Berlinie i Wrocławiu, gdzie w 1871 uzyskał stopień doktora filozofii. Przez pewien czas pracował we

Wrocławiu jako asystent w katedrze fizyki. W 1872 przeniósł się do Lwowa, gdzie został zatrudniony jako profesor botaniki. Został także dyrektorem ogrodu botanicznego. Prowadził w nim różne eksperymenty, m.in. założył specjalny sektor, w którym zasadził ponad 1000 roślin z okolic Lwowa. Badał zwłaszcza ich system korzenny. Pracując na uniwersytecie interesował się także ogrodnictwem i pszczelarstwem. Wyniki swych badań opublikował w dwutomowej książce *Bartnictwo, czyli hodowla pszczół dla zysku oparta na nauce i wielostronnym doświadczeniu*. W 1875 z jego inicjatywy powstało Towarzystwo Ogrodniczo-Pszczelnicze, w którym był długoletnim prezesem. Założył czasopismo „Bartnik Postępowy”. Prócz pracy naukowej był radnym miasta Lwowa, członkiem Rady Szkolnej Krajowej, Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego oraz Polskiego Towarzystwa Przyrodników. Zmarł 8 V 1916 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

BENEDYKT TADEUSZ DYBOWSKI (1833-1930) – przyrodnik i lekarz, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, jeden z ojców polskiej limnologii.

Pochodził z guberni mińskiej. Studiował medycynę i nauki przyrodnicze w Dorpacie, Wrocławiu i Berlinie. Angażował się tam w polską działalność patriotyczną. W 1861 wrócił i przedstawił pracę o rybach karpiowatych, która przyniosła mu opinię znakomitego badacza, a także spowodowała, że Uniwersytet Jagielloński zaproponował mu objęcie katedry

zoologii. Jednakże rząd austriacki odmówił mu zgody na przyjazd do Krakowa. W 1862 objął funkcję adiunkta w Szkole Głównej w Warszawie. Po wybuchu Powstania Styczniowego nawiązał kontakt z jego władzami. Powierzono mu stanowisko komisarza Rządu Narodowego na Litwę i Białoruś. Wytropiony przez carską policję został 26 III 1864 aresztowany i osadzony w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej. Po krótkim procesie skazano go na śmierć. Uratowało go wstawiennictwo niemieckich zoologów. Karę śmierci zamieniono mu na 12 lat zesłania. Mimo ciężkich warunków bytowych z wielkim zaangażowaniem prowadził tam rozległe badania naukowe, m.in. nad fauną Bajkału, gdzie odkrył wiele nieznanych gatunków. Jego pionierskie badania docenili nawet uczeni rosyjscy, na wniosek których Towarzystwo Geograficzne w Petersburgu przyznało mu złoty medal. Po zwolnieniu z kary dobrowolnie osiadł jako lekarz na Kamczatce, gdzie leczył trędowatych. Za własne pieniądze starał się ulżyć doli tamtejszych mieszkańców, cierpiących często głód. Zachęcał ich do hodowli nie tylko reniferów, ale także kóz i królików. W 1883 na prośbę uczonych lwowskich przyjechał do Lwowa i objął katedrę zoologii. Rozwinął aktywną pracę pedagogiczną i naukową zwłaszcza z zakresu biologii, anatomii porównawczej i antropologii. Założył własnym kosztem Muzeum Zoologiczne, do którego przekazał swe unikalne zbiory syberyjskie. Był aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Naukowo pracował także w odrodzonej Polsce. W 1921 został odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, a w 1928 nadano mu honorowe obywatelstwo Lwowa oraz Związku Sybiraków. Zmarł 30 I 1930, został pochowany na „Górcie Powstańców Styczniowych”. Jego symboliczny grób znajduje się na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

WOJCIECH KĘTRZYŃSKI (1838-1918) – historyk, etnograf, publicysta.

Był synem oficera pruskiego Józefa von Vinklera. Studiował historię na Uniwersytecie w Królewcu. Dopiero jako dorosły człowiek dowiedział się o swoim polskim pochodzeniu. Zmienił wówczas nazwisko na Kętrzyński. Po wybuchu Powstania Styczniowego nawiązał kontakt z jego przywódcami. Zaangażował się w dostarczanie broni. Po wykryciu przez pruską policję został skazany na rok więzienia.

Po wyjściu na wolność kontynuował studia. W 1864 uzyskał doktorat i podjął pracę w bibliotece Zamoyskich w Kórniku. Od 1870 mieszkał we Lwowie i pracował w Zakładzie Naukowym im. Ossolińskich, od 1876 był jego dyrektorem. Spod jego pióra wyszło szereg prac historycznych i etnograficznych. Współpracował z O. Kolbergiem, był konsultantem H. Sienkiewicza przy pisaniu *Potopu*. Zmarł 15 I 1918 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie.

KSAWERY FRANCISZEK LISKE (1838-1891) – jeden z najwybitniejszych polskich historyków, profesor Uniwersytetu Lwowskiego.

Pochodził z Poznańskiego. Studia odbył na Uniwersytecie Wrocławskim. Po wybuchu powstania zaangażował się w zbieranie funduszy i transport broni. Organizował przerzuty grup powstańczych ze Śląska i Poznańskiego. Mianowano go cywilnym komisarzem woj. bydgoskiego. Został aresztowany przez pruską policję, ale nie

zdołano udowodnić mu winy. Kontynuował studia historyczne na Uniwersytecie w Berlinie. W 1867 doktoryzował się z dyplomantki. Pod koniec 1868 przeniósł się do Lwowa, gdzie zajął się opracowaniem aktów grodzkich i ziemskich. W 1869 prowadził wykłady na Uniwersytecie Lwowskim. Zajmował się historią Polski XVI-XVII w. Położył znaczące zasługi na polu nowoczesnych badań historycznych, jest uważany za twórcę „lwowskiej szkoły historycznej”. W 1886 r. założył Towarzystwo Historyczne oraz jego organ naukowy „Kwartalnik Historyczny” (wychodzi do dziś). Wykształcił liczne grono historyków. Zmarł 27 II 1891 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

WŁADYSŁAW OCHENKOWSKI (1840-1908) – wybitny ekonomista i statystyk, rektor Uniwersytetu Lwowskiego.

Pochodził z Królestwa Polskiego. Studiował filozofię na Uniwersytecie w Petersburgu. Po wybuchu Powstania Styczniowego przerwał studia i razem z braćmi, Karolem i Henrykiem, wstąpił w szeregi powstańcze, za co został zaocznie przez władze carskie skazany na karę śmierci. Uciekł do Galicji, a następnie kontynuował studia w Jenie, uwięzione w 1867

doktoratem z ekonomii. Wyjechał do Anglii i prowadził badania nad dziejami tamtejszej gospodarki. W latach 1872-1873 uzupełniał studia na Akademii w Magyarovar, po ich zakończeniu pracował przez 2 lata w lwowskim Biurze Statystycznym. W 1878 został wykładowcą nauk politycznych na Uniwersytecie w Jenie, a następnie w Akademii w Muenster. W 1892 został profesorem Uniwersytetu Lwowskiego. Kierował Katedrą Ekonomii Społecznej, pełnił funkcje dziekana, prorektora i rektora. Był członkiem wielu towarzystw naukowych: Akademii Umiejętności, American Academy of Political and Social Sciences, British Economic Association. Zmarł we Lwowie 8 V 1908, pochowany został w grobowcu rodzinnym swego szwagra Bolesława Orzechowicza (wybitnego mecenasa kultury i sztuki) w Kalnikowie pod Przemyślem.

Artyści i pisarze – po upadku Powstania Styczniowego

LUDOMIR BENEDYKTOWICZ (1844-1926) – artysta, poeta, szachista.

Urodził się w rodzinie leśnika i po ukończeniu szkoły średniej w Warszawie, uczył się w tym zawodzie. Gdy wybuchło Powstanie Styczniowe, przerwał naukę i wstąpił w szeregi powstańcze. Walczył w oddziałach pod dowództwem Cichorskiego, a potem Wilkoszewskiego. Podczas jednej z bitew utracił obie dłonie. By nie narazić go na prześladowania ogłoszono, że zginął w potyczce. Kalectwo nie pozwoliło mu na

kontynuowanie nauki w zawodzie leśnika. Postanowił poświęcić się malarstwu. Malował pędzlem przytwierdzonym do specjalnie skonstruowanej metalowej obrączki na prawej ręce. Kształcił się w Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Po skończonych studiach powrócił do Polski, ale został aresztowany przez carską policję i osadzony w Cytadeli Warszawskiej. Po zwolnieniu wyjechał do Krakowa, gdzie doskonalił swój warsztat u J. Matejki. Następnie otworzył tam własną pracownię malarską, którą przed I wojną przeniósł do Lwowa. Wśród licznych jego prac na szczególną uwagę zasługują obrazy o tematyce powstańczej. Ogłosił kilka tomików poezji nawiązującej do walki Polaków o niepodległość. Był pasjonatem szachów. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości został mianowany na stopień podporucznika i nagrodzony Orderem Virtuti Militari. Zmarł we Lwowie 1 XII 1926. Został pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

ARTUR GROTTGER (1837-1867) – artysta malarz, popularyzator pamięci o Powstaniu Styczniowym.

Był synem oficera Powstania Listopadowego. Od dzieciństwa wykazywał duży talent malarski. Jako 14-latek wykonał akwarelę przedstawiającą wjazd cesarza Franciszka Józefa I do Lwowa. Akwarela wręczona przez szlachtę monarsze, spodobała się cesarzowi i ten ufundował mu stypendium na studia artystyczne. Studiował w Krakowie i w Wiedniu.

Po wybuchu Powstania Styczniowego aktywnie zaangażował się w pomoc dla walczących. W Wiedniu wspierał zwłaszcza powstańców uciekających z zaboru rosyjskiego. W powstaniu walczył jego młodszy brat Jarosław, który po ujęciu przez carską policję został zesłany na Syberię. Zaangażowanie patriotyczne artysty nie uszło uwadze austriackiej policji i on też został aresztowany, a cesarz cofnął mu stypendium. Nie mając środków do życia popadł w biedę i w lipcu 1865 zmuszony był opuścić Wiedeń. Wędrował po Galicji, od dworu do dworu, i zarabiał na skromne utrzymanie rysunkami i malowaniem popularnych pejzaży. Dziełem jego życia był cykl obrazów przedstawiających sceny z Powstania Styczniowego pt. *Polonia* (1863), *Lithuania* (1864–1866). Na jego twórczość i życie osobiste znaczący wpływ miała nieszczęśliwa miłość do polskiej patriotki Wandy Monné. Nie mogąc zawrzeć małżeństwa z powodu sprzeciwu jej rodziny, w nadziei na sukces wyjechał do Paryża. Zachorował na gruźlicę i zmarł 13 XII 1867. Zwłoki artysty sprowadziła do Lwowa 4 VII 1868 jego narzeczona W. Monné i pochowała go na Cmentarzu Łyczakowskim. Jego obrazy związane z Powstaniem Styczniowym znacząco wpłynęły w XIX i XX w. na kult tego zrywu niepodległościowego Polaków.

ALFRED KAMIEMBRODZKI (1844-1922) – architekt, artysta malarz, trzykrotny król kurkowy.

Był synem urzędnika magistratu w Tarnowie. Po ukończeniu gimnazjum uczył się rysunku u prof. L. Dembowskiego w Krakowie. Prawdopodobnie też studiował w tamtejszej Szkole Sztuk Pięknych. Po wybuchu Powstania Styczniowego przedostał się do Królestwa i zaciągnął się w szeregi powstańcze. W jednej z pierwszych bitew został ciężko ranny.

Po wyleczeniu podjął studia na Wydziale Architektury Politechniki w Wiedniu. Po studiach zamieszkał we Lwowie, gdzie prowadził własne biuro architektoniczne. Z pasją oddawał się malarstwu. Malował głównie akwarelę, krajobrazy, widoki wnętrz i architektury Lwowa, Krakowa i ich okolic, a także Wołynia. Był członkiem Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie oraz Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Prace malarskie prezentował na wielu wystawach. W 1892 brał udział w organizacji Wystawy Przemysłu Budowlanego we Lwowie, gdzie wystawiał także własne projekty. Na kolejnej wystawie w 1894 nagrodzono go złotym medalem. Należał do Towarzystwa Strzeleckiego i był trzykrotnie królem kurkowym. Zmarł we Lwowie 25 XI 1922 i został pochowany na tamtejszym Cmentarzu Łyczakowskim.

JAN PAWEŁ FERDYNAND LAM (1838-1886) – powieściopisarz i satyryk.

Wywodził się z rodziny polsko-niemieckiej. Uczył się u Bazylianów w Buczaczu, a następnie studiował prawo na Uniwersytecie Lwowskim. Razem z bratem Lucjanem wziął udział w Powstaniu Styczniowym. Służył w stopniu kapitana w oddziale D. Czachowskiego. Po upadku powstania powrócił do Galicji, gdzie został przez Austriaków aresztowany. Po wyjściu na wolność w 1866 poświęcił się pisarstwu. Był znakomitym satyrykiem. Często krytykował austriacką biurokrację i jej wrogie nastawienie do Polaków. Nie stronił też od krytyki wad szlacheckich i duchownych. Największy rozgłos przyniosły mu publikowane w odcinkach na łamach „Gazety Narodowej” *Kroniki lwowskie* oraz powieści satyryczne: *Pan komisarz wojenny*, *Wielki świat Capowic*, *Koroniarz w Galicji*, *Dziwne kariery* (1880). Miał wyjątkowy talent do tworzenia popularnych powiedzonek i określeń. To jemu przypisuje się autorstwo funkcjonujących do dziś słów „batiar”, czy „gogus”. Duże zasługi położył także jako publicysta i redaktor wydawanego od 1869 we Lwowie „Dziennika Polskiego”. Jest on również autorem tekstu pt. *Marsz Sokółów*, będącego hymnem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Zmarł 3 VIII 1886 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

JULIAN MARKOWSKI (1846-1903) – artysta rzeźbiarz, autor wielu pomników zasłużonych Polaków.

Pochodził z lwowskiej rodziny o tradycjach rzemieślniczo-rzeźbiarskich. Na wieść o wybuchu Powstania Styczniowego przerwał naukę lwowskiej szkoły realnej i jako 17-latek zaciągnął się w szeregi powstańcze. Służył jako podoficer. Walczył w oddziałach L. Czachowskiego, a następnie A. Waligórskiego, w wielu stoczonych bitwach wykazał się męstwem. Był ranny. Po upadku powstania przebrany za kobietę przedostał się z Królestwa do Galicji. Przez pewien czas występował jako aktor w wędrownym teatrze. Zaprzyjaźnił się z Arturem Grottgerem i pod jego wpływem podjął decyzję o poświęceniu się rzeźbiarstwu. Rzeźby uczył się u znanych mistrzów wiedeńskich. Po powrocie do Lwowa założył w 1870 zakład rzeźbiarsko-kamieniarski (zlokalizowany w pobliżu Cmentarza Łyczakowskiego). Wykonywał głównie pomniki nagrobne, ale też pomniki znanych Polaków (Jana III Sobieskiego, wspólnie z T. Barączem, T. Wiśniewskiego i J. Kapuścińskiego, J. Kilińskiego, B. Głowackiego, T. Kościuszki, F. Karpińskiego). Do najbardziej znanych jego dzieł należą pomniki nagrobne na Cmentarzu Łyczakowskim: S. Goszczyńskiego, J. Ordona, gen. J. Śmiechowskiego, abp. G. Szymonowicza. Miał wielu uczniów, znanych później polskich rzeźbiarzy. Zmarł nagle 13 I 1903. Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

Przedsiębiorcy, działacze gospodarczy

JÓZEF ADAM BACZEWSKI (1829–1911) – działacz gospodarczy, przedsiębiorca, filantrop, członek Rady Miejskiej Lwowa.

Pochodził z rodziny o tradycjach przemysłowych. Wytwórnię wyrobów spirytusowych miał pod Lwowem już jego pradziadek. Ukończył Politechnikę Lwowską i po przejściu od ojca Leopolda Maksymiliana przedsiębiorstwa, znacząco go zmodernizował instalując nowoczesne urządzenia i aparaturę, budując rafinerię spirytusu, a także stosując nowatorską jak na owe czasy reklamę. W krótkim czasie został uznany za jednego z producentów najlepszych wódek w Europie (produkował także ocet i komponenty do kosmetyków). Po wybuchu Powstania Styczniowego wziął w nim aktywny udział, a korzystając ze swego znacznego majątku ofiarnie wspierał walczących powstańców. Również po upadku powstania wspierał jego weteranów i nie szczędził pieniędzy na rozwój kultury polskiej. Jego działalność społeczna była szeroko znana we Lwowie i całej Galicji. Był długoletnim radnym miasta Lwowa (od 1871), członkiem Izby Przemysłowo-Handlowej oraz wielu towarzystw charytatywnych. Zmarł 16 V 1911 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim w wybudowanej okazałej kaplicy rodzinnej. Część majątku przeznaczył na cele filantropijne.

WOJCIECH BIECHOŃSKI (1839–1926) – członek Rządu Narodowego, pionier spółdzielczości i działalności gospodarczej, doktor honorowy Uniwersytetu Lwowskiego.

Urodził się w Kielcach, gdzie ukończył Szkołę Wyższą Realną i pracował jako urzędnik w Komisji Skarbu. Od 1859 należał do polskiej organizacji narodowej. W 1861 z jej ramienia wyjechał do Włoch, gdzie ukończył funkcjonującą tam wówczas Polską Szkołę Wojskową. W czasie przygotowania powstania został mianowany komisarzem województwa krakowskiego. Wspólnie z Apolinariem Kurowskim przygotowywał oddziały powstańcze w podkrakowskim Ojcowie. Następnie w randze kapitana pracował w sztabie gen. Józefa Wysockiego. Brał udział w wielu bitwach, m.in. pod Pieskową Skałą, Sosnowcem i Radziwiłłowem. We wrześniu i październiku 1863 był sekretarzem Rządu Narodowego. Na początku 1864 wyjechał za granicę, gdzie kształcił się w Heidelbergu, Zurychu i Wiedniu. W 1867 po powrocie do Galicji osiadł w Gorlicach, gdzie patronował rozwojowi działalności spółdzielczej i oświatowej. Przez długi okres był burmistrzem miasta. W 1874 przeniósł się do Lwowa, gdzie doceniając jego wieloletnie doświadczenie samorządowe wybrano go do Rady Miejskiej. Położył duże zasługi dla rozwoju tamtejszego życia gospodarczego. Był prezesem Banku Związkowego i Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych, Towarzystwa „Miejskie Ochronki Chrześcijańskie”. Wspierał materialnie weteranów Powstania Styczniowego, był jednym ze współzałożycieli Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania Polskiego z 1863/64 roku, a następnie wiceprezesem Towarzystwa Uczestników Powstania 1863 roku. W 1912 został wybrany prezesem Towarzystwa Weteranów roku 1863. W niepodległej Polsce nagrodzono go Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski oraz uznano jego stopień oficerski z czasów powstania. Senat Uniwersytetu Jana Kazimierza nadał mu tytuł doktora h.c. Zmarł 31 XII 1926 i został pochowany w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Łyczakowskim. Jego symboliczny grób znajduje się także na Cmentarzu Starym w Kielcach.

WŁADYSŁAW GUBRYNOWICZ (1836–1914) – księgarz, prezydent Lwowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej.

Pochodził z rodziny ziemiańskiej na Podkarpaciu. Ukończył gimnazjum we Lwowie, a następnie praktykował u znanych księgarzy. Czynnie włączył się w przygotowania do Powstania Styczniowego, a po jego wybuchu brał udział w wielu bitwach i potyczkach. Pełnił funkcję komisarza Rządu Narodowego. Po wykryciu przez policję był przez rok więziony w Cytadeli Warszawskiej. Po zwolnieniu powrócił do Lwowa, ale został aresztowany, tym razem przez władze austriackie. Po wyjściu na wolność założył we Lwowie wraz z bratem Ludwikiem oraz Władysławem Schmidtem księgarnię, a wkrótce wydawnictwo książek. Wydał szereg prac wybitnych polskich historyków, w tym edycję źródłową *Monumenta Poloniae Historica* (od 3 tomu). Był współorganizatorem Izby Handlowej i Przemysłowej, kierując nią przez wiele lat, działał także w Galicyjskiej Kasie Oszczędności. Był długoletnim radnym miasta Lwowa. Zasiadał w radach nadzorczych lwowskich banków. Udzielał się na polu dobroczynności. Zmarł 27 VIII 1914 we Lwowie. Został pochowany w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Łyczakowskim.

KAROL LEWAKOWSKI (1836–1912) – adwokat, przedsiębiorca, członek austriackiej Rady Państwa, jeden ze współtwórców polskiego ruchu ludowego.

Urodził się w rodzinie zamożnych mieszczan lwowskich. Ukończył prawo na Uniwersytecie Lwowskim. Od lat szkolnych angażował się w polską działalność konspiracyjną. Po wybuchu Powstania Styczniowego najpierw zaangażował się w dostarczanie broni dla powstańców, a następnie razem z dwoma braćmi, Augustem i Władysławem, przedostał się do Królestwa. Walczył w oddziałach Borelowskiego i Czachowskiego. Dowództwo awansowało go do stopnia kapitana. Po klęsce powstania uciekł do Rumunii, gdzie aktywnie działał wśród tamtejszej Polonii. Po pewnym czasie powrócił do Galicji i w 1866 złożył egzamin adwokacki angażując się w działalność przemysłową. Był dyrektorem wiedeńskiej kolei Lwów – Czerniowce. Zatrudniał w firmie wielu Polaków, dając im możliwość awansów, co przyczyniło się do jego dymisji. Nie stronił od aktywności w życiu politycznym. W latach 1884–1897 z ramienia lwowskiej kurii miejskiej był wybierany do austriackiej Rady Państwa. W parlamencie austriackim należał do Koła Polskiego, pozostawał jednak w opozycji wobec jego konserwatywnej większości. W listopadzie 1894 zaprotestował przeciwko uczczeniu pamięci zmarłego cara Aleksandra III, czym zyskał popularność w kraju, jak i za granicą. Był członkiem Ligi Polskiej (1887–1894), a następnie Ligi Narodowej (1894–1895) oraz wiceprezesem Rady Muzealnej Rapperswilskiej, a od 1892 wchodził w skład Rady Nadzorczej Skarbu Narodowego. W 1894 współtworzył Polskie Towarzystwo Demokratyczne i został jego prezesem, ale ostatecznie związał się z powstającym wówczas ruchem ludowym. W 1895 na zjeździe działaczy chłopskich w Rzeszowie został wybrany na prezesa powstałego wówczas Stronnictwa Ludowego. Ze stanowiska tego zrezygnował w 1897 z powodu złego stanu i przeniósł się do Rapperswilu w Szwajcarii, gdzie spędził ostatnie lata życia. Zmarł tam 13 XI 1912 i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Bohaterskie kobiety: matki, żony i siostry Powstańców Styczniowych

Kobiety odegrały znaczącą rolę, zarówno w przygotowaniach do Powstania Styczniowego, jak i w czasie jego trwania. Angażowały się jako sanitariuszki, kurierki, a nawet walczyły z bronią w ręku. Tragiczna była ich dola po upadku powstania. Jedne opłakiwały poległych lub straconych synów, mężów i braci, inne decydowały się razem z mężami na dobrowolną katorgę, jeszcze inne pozostawały w kraju, ale to na ich głowy spadał wówczas obowiązek utrzymania majątku i rodziny oraz wychowania dzieci.

We Lwowie zaangażowane patriotycznie kobiety już w 1861 utworzyły **Towarzystwo Sióstr Klaudii** (nazwane tak na cześć Klaudivy Potockiej (1801–1836), zasłużonej w niesieniu pomocy rannym powstańcom listopadowym). Przewodniczącą Stowarzyszenia została **Leonia Wildowa**, a wśród aktywnych członkiń znalazły się: **Felicja Wasilewska**, **Hortensja Jakubowiczowa**, **Celina Łączyńska**, **Henryka Torosiewiczowa**, **Zofia Orzechowska**, **Ludwika Żerdzińska**, **Felicja Cieszkiewiczówna**, **Pelagia** i **Justyna Gostyńskie** i **Helena Pawlikowska z Dzieduszyckich**.

Po wybuchu Powstania Styczniowego członkinie stowarzyszenia włączyły się w organizowany na ziemiach polskich **Komitet Niewiast**, choć nadal popularnie zwane były „Klaudynkami”.

Na czele lwowskiego Komitetu stanęła wówczas **Felicja Wasilewska**, a z wielkim poświęceniem pracowały w nim: **Celina Łączyńska z Winnickich** (żona komisarza Rządu Narodowego **Hipolita Łączyńskiego**), **Zofia Romanowiczówna**, **Mieczysława Pawlikowska**, **Henryka Torosiewiczowa**, **Leonia Wild**, **Wanda Chądzyńska z Raczyńskich**, **Joanna Węgrzynowska** oraz **Jaźwińska z Poddniestrzan**. Komitet opiekował się rannymi, aresztowanymi oraz ich rodzinami.

Felicja Wasilewska
Domena publiczna

Duszą Komitetu była **FELICJA WASILEWSKA (1825–1889)** osoba starannie wykształcona. Zanim wyszła za mąż za byłego oficera powstania węgierskiego **Alojzego Boberskiego**, prowadziła we Lwowie w latach 1853–1885 stojącą na bardzo wysokim poziomie pensję dla dziewcząt. W czasie Powstania Styczniowego kierując lwowskimi „Klaudynkami” oddała nieocenione usługi walczącym, za co spotkały ją austriackie represje. Nie zważając na to nie zaprzestała działalności po upadku powstania angażując się w opiekę nad więźniami i weteranami. Rozwijała przy tym ożywioną działalność literacką i pedagogiczną. Napisała i wydała dwutomową *Historię literatury polskiej* oraz wiele innych publikacji i artykułów popularyzujących polskie dzieje i literaturę. Po jej śmierci były wychowanki i współkonspiratorki ufundowały jej w lwowskim kościele OO. Karmelitów tablicę z napisem: **Felicji Wasilewskiej-Boberskiej – wychowawczyni kilku pokoleń w duchu miłości Boga i Ojczyzny – wdzięczne niewiasty polskie.**

Wanda Chądzyńska z Raczyńskich
Domena publiczna

Za udział w Powstaniu Styczniowym życiem zapłaciła **WANDA CHĄDZYŃSKA (1830–1863)**. Była żoną zasłużonego dla polskości lwowskiego lekarza **Jana Chądzyńskiego**. Mimo iż była w zaawansowanej ciąży, nie przerwała pracy kurierskiej w czasie powstania. W lipcu 1863 po doręczeniu poczty **Marcinowi Borelowskiemu (Lelewelewi)** została wytropiona i ścigana przez rosyjski patrol, zdołała ująć przed pościgiem, ale została ranna, co spowodowało, że przedwcześnie

urodziła córkę, ale po połogu przeżyła tylko miesiąc (zm. 22 sierpnia, w wieku 33 lat), osierociwszy nowo narodzone dziecko. Pochowana została na Cmentarzu Łyczakowskim.

Apolonia Fijałkowska z Grzywińskich
Domena publiczna

Z bronią w ręku walczyła lwowianka **JOANNA APOLONIA FIJAŁKOWSKA (1842–1926)**. W szeregach powstańcze zaciągnęła się już 17 lutego 1863, wstępując wraz z mężem do organizowanego w Przemyślu oddziału **Czachowskiego**. Ukryła swą płęć podając się za syna swego męża. Walczyła jako szeregowiec, biorąc udział w walkach pod **Potokiem**, nad **Tanwią** i **Hutą Krzeszowską**. Po tej ostatniej bitwie z niewielkim oddziałem przeszła do **Galicji**, gdzie została aresztowana przez **Austriaków**. Po wyjściu na wolność znów próbowała zaciągnąć się do oddziału **gen. A. Jeziorańskiego**. Udało się to tylko jej mężowi, a jej ze względu na płęć odmówiono. Wówczas zaangażowała się w pracę lwowskich „Klaudynek”. Mąż, którego imienia nie udało się ustalić, prawdopodobnie zginął w powstaniu lub został przez **Rosjan** stracony, gdyż **Joanna** (powszechnie używająca drugiego imienia **Apolonia**) w następnych latach była wdową. Została pochowana na **Cmentarzu Łyczakowskim**.

Niezwykłą lwowską konspiratorką była **JOANNA WĘGRZYNOWSKA**, która gdy tylko wybuchło powstanie nauczyła się lania ołowianych kul. W rzemieśle tym doszła do takiej wprawy, iż jej współtowarzyszki żartowały, że gdy **Polska** odzyska wolność to **Joanna** założy wielką fabrykę amunicji. Rzeczywiście przy pomocy kilku przyjaciółek w okresie powstania, w warunkach konspiracyjnych, miała odlać kilkanaście tysięcy naboju. Sama je dostarczała powstańcom, a przy tym zdobywała dla nich również karabiny. W powstaniu czynnie walczyło jej dwóch braci.

Joanna Węgrzynowska
Domena publiczna

We Lwowie na **Cmentarzu Łyczakowskim**, a szczególnie na kwaterze powstańczej, spoczywa wiele bohaterek tamtych czasów. Prócz już wspomnianych, wieczny spoczynek znalazły tam m.in.: **Celina Łączyńska** (zaangażowana w ucieczkę z lwowskiego więzienia **Adama Sapiehy**), **Albertyna Dziewońska z Bayerów (1827–1915)**, żona **Józefa Dziewońskiego**, porucznika powstania, w cywilu artysty-malarza, **Olga Świszczowska (1848–1927)** żona powstańca **Władysława Świszczowskiego** zesłańca syberyjskiego (zm. w 1904) a także **Boruta Łukasiewiczowa (1841–1931)**. Dziś nie o wszystkich da się ustalić szczegółowe informacje. Nie znamy np. nawet imienia pochowanej na „**Górcie Powstańczej**” lwowiance **Krzanowskiej (1822–1917)**.

Kapłani – kapelani i uczestnicy Powstania Styczniowego

Ze Lwowa pochodziło lub osiadło po Powstaniu Styczniowym wielu katolickich duchownych. Niektórzy przybyli tam po odbytej katordze na Syberii.

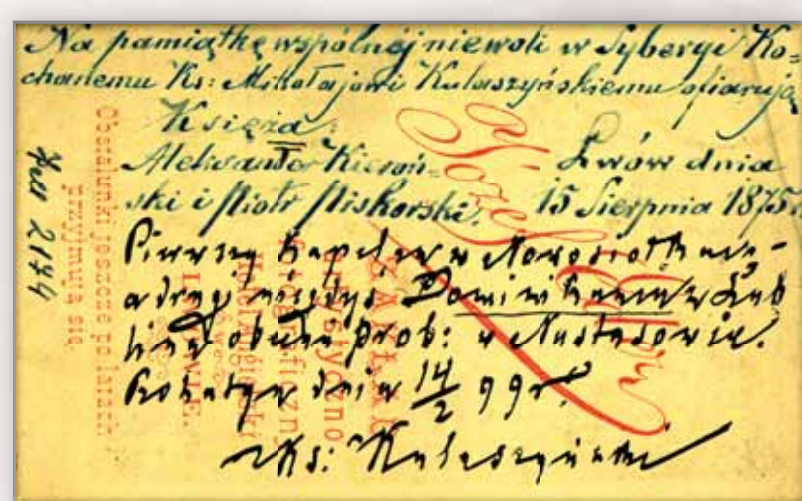
Wspominamy tylko niektórych:

O. BERNARD BULSIEWICZ (1836 – ok. 1902) – kapelan Powstania Styczniowego, lwowski kaznodzieja.

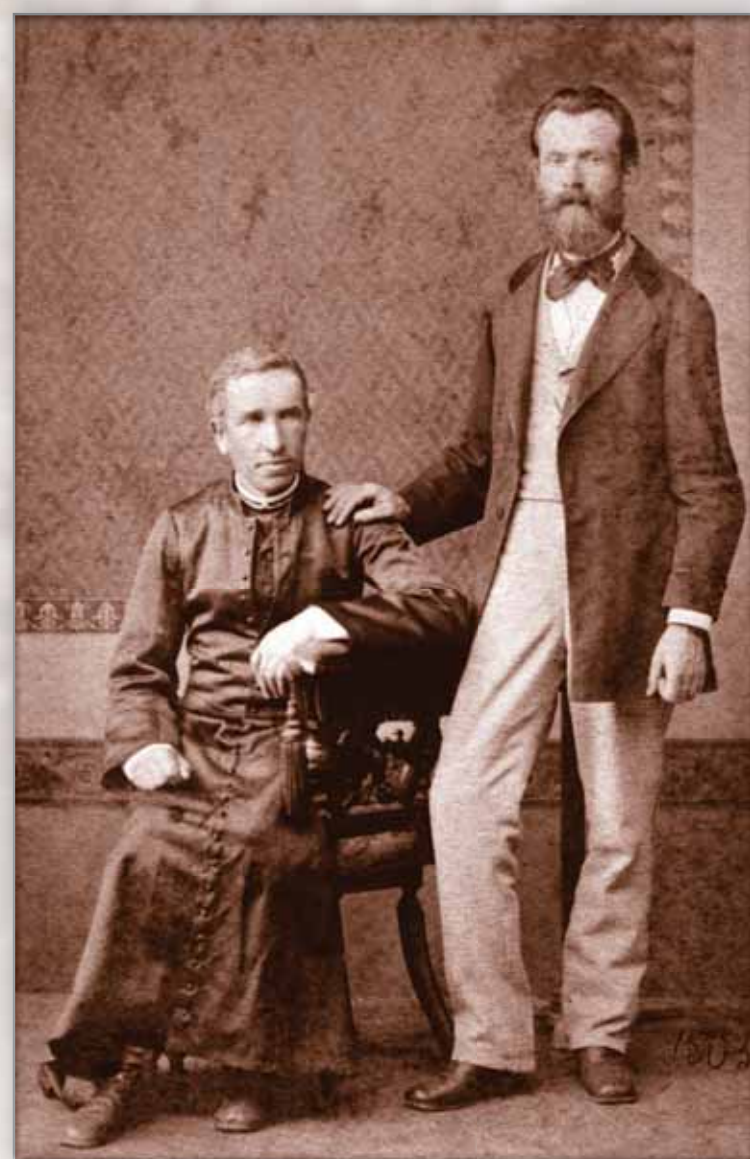
Pochodził z Jabłonicy koło Jasła. Po ukończeniu gimnazjum wstąpił do zakonu OO. Bernardynów, gdzie w 1860 uzyskał święcenia kapłańskie. Duszpasterzując we Lwowie znany był z działalności patriotycznej. Wysoko ceniono jego kazania. Po wybuchu Powstania Styczniowego opuścił klasztor i przedostał się do Królestwa. Tam w lutym 1863 zaciągnął się jako kapelan do oddziału D. Czachowskiego. W marcu po walkach pod Krzeszowem rozeszła się nieprawdziwa informacja o jego śmierci. On tymczasem walczył nadal. W oddziale gen. A. Jeziorańskiego 11 maja 1863 wziął udział w bitwie pod Hutą Krzeszowską. Gdy wobec niepowodzeń oddziały te wycofały się do Galicji, pozostał jako kapelan u gen. J. Hauke-Bosaka. Pod koniec powstania przekroczył granicę austriacką i 9 lipca 1864 został w Tarnowie aresztowany. Austriacy skazali go na 10 miesięcy więzienia. Po wyjściu na wolność tułał się po galicyjskich parafiach. Władze klasztorne zarzucały mu niesubordynację i dopiero w 1889 uzyskał przydział do klasztoru Bernardynów w Leżajsku. Z zakonu wystąpił jednak i w 1892 jako kapłan diecezjalny wyjechał na misję do USA. Tam ok. 1902 zginął tragicznie.

Ks. ALEKSANDER KIEROŃSKI (1832–1922) – sybirak i filantrop.

Pochodził z lwowskiej rodziny mieszczańskiej. W 1850 wstąpił do Seminarium Duchownego w Lublinie. W 1855 przyjął święcenia kapłańskie i został wikarym w Końskowoli. Po wybuchu Powstania Styczniowego zaangażował się w polski zryw niepodległościowy, a także zbierał pieniądze na cele powstańcze. Po wykryciu przez carską policję został pozbawiony praw publicznych, skazany na konfiskatę majątku oraz wywieziony na Sybir. Zwolniony w grudniu 1869 opuścił Rosję i przyjechał do Galicji. Przyjęty do archidiecezji lwowskiej, od 1871 duszpasterzował jako wikary w parafii w Kulikowie, a następnie był kapłanem Sióstr Miłosierdzia w Nowosiólkach koło Olszanicy. Nie zaprzestał działalności patriotycznej. Współpracował z przebywającym w Paryżu Władysławem Platerem. Przy poparciu abp. lwowskiego Franciszka K. Wierzchlejskiego, położył duże zasługi w organizacji pomocy materialnej dla księży katolickich represjonowanych w Rosji. Wspierał również weteranów Powstania Styczniowego. 7 kwietnia 1878 wraz z delegacją galicyjską był na audiencji u papieża Leona XIII. Opracował i wydał drukiem *Wykaz alfabetyczny biskupów i kapłanów oraz zakonników polskich przebywających do chwili obecnej na wygnaniu w Syberii i głębokiej Rosji* (Lwów 1881). Zmarł we Lwowie 19 VI 1922 i został pochowany na „Górze Powstańców” Cmentarza Łyczakowskiego.

Księża A. Kierowski i P. Piskorski.
Na rewersie dedykacja fotografii dla ks. M. Kuluszyńskiego
Ze zbiorów Muzeum Narodowego we Lwowie

O. Florentyn Lickendorf
Domena publiczna

O. FLORENTYN LICKENDORF (1835–1881) – dominikanin, kapelan Powstania Styczniowego, wybitny lwowski kaznodzieja.

Pochodził z archidiecezji warszawskiej, studia ukończył w Warszawie i wstąpił do tamtejszego klasztoru Dominikanów. Po wybuchu Powstania Styczniowego zaciągnął się jako kapelan w szeregi powstańcze na Lubelszczyźnie. Aresztowany przez Rosjan, był przez kilka miesięcy więzionym w cytadeli w Zamościu. Zwolniony po 5 miesiącach powrócił w szeregi powstańcze nadal pełniąc funkcję kapelana. Pod koniec powstania przekroczył granicę austriacką i został przyjęty do klasztoru lwowskich Dominikanów, gdzie z czasem został przeorem, zasłynął jako znakomity kaznodzieja. Aktywnie angażował się w działalność charytatywną i patriotyczną. Wspierał materialnie dawnych towarzyszy broni. Zmarł 1 IX 1881 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

Powstanie Styczniowe w Królestwie Polskim popierało także wielu kleryków i kapłanów unickich (grekokatolickich). Jednym z nich był pochodzący z Chełmszczyzny ks. **ŁUKASZ BOBROWICZ (1845–1914)**. Gdy wybuchło powstanie przerwał studia w chełmskim Seminarium Duchownym i zaciągnął się w jego szeregi. Walczył na Lubelszczyźnie. Po upadku powstania ukończył studia teologiczne w Akademii Duchownej w Warszawie i w 1869 uzyskał święcenia kapłańskie. Od 1870 był administratorem parafii unickiej w Sworach. Pełnił ją do kasaty unii w 1875. Odmówił przejścia na prawosławie. Przez kilka lat pracował jako urzędnik w cukrowni. W 1880 opuścił Rosję i przyjechał do Lwowa. Ks. W. Kalinka zatrudnił go jako nauczyciela i wychowawcę w Internacie OO. Zmartwychwstańców. Nie mając jednak talentu pedagogicznego, został grekokatolickim kapłanem w więzieniu, a potem w szpitalu. Przy poparciu polskich elit objął w 1885 redakcję zainicjowanego wówczas czasopisma „Ruś” wydawanego w języku ukraińskim do końca 1887. Pismo nie utrzymało się dłużej, gdyż spotkało się z krytyką środowisk prawicowych, tak polskich jak i ukraińskich. Bobrowicz był zwolennikiem ścisłej współpracy Polaków i Ukraińców w oparciu o zasady Kościoła katolickiego. W 1890 został na krótko redaktorem ukraińskojęzycznego dodatku do „Gazety Lwowskiej” wydawanego pod nazwą „Narodna Časopys”. Przez cały czas propagował kult Powstania Styczniowego. 10 VI 1890 wziął udział w uroczystości pod krzyżem krożańskim wystawionym na Cmentarzu Łyczakowskim na pamiątkę 25. rocznicy wydarzeń na Podlasiu. Zmarł 28 III 1914 i został pochowany na kwaterze Powstańców Listopadowych Cmentarza Łyczakowskiego. Jest on autorem wielu artykułów publicystycznych oraz wydanej w r. 1887 pracy *Почученіе о набоженстві до найсолодшого серця Господа нашого Ісуса Христу* (Nauka o nabożeństwie do najśłodszego serca Pana naszego Jezusa Chrystusa).

Z lwowskim środowiskiem patriotycznym związanych było wielu kapłanów, braci i sióstr zakonnych duszpasterzujących nie tylko w mieście, ale także okolicy. W Biłce Szlacheckiej pod Lwowem proboszczem był sybirak ks. **Piotr Piskorski (1836–1909)**. Austriakom za głoszenie patriotycznych kazań i opiekę nad więźniami w Samborze naraził się lwowski bernardyn o. **Justyn Szaflarski (1821–1901)**. Na lwowskiej nekropolii spoczywa powstaniec ks. **Stefan Dembicki (1840–1921)**. Do bohaterów polskiego zrywu niepodległościowego należy ks. **Kazimierz Żuliński (1831–1904)**, swego czasu bliski współpracownik abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, który pod koniec życia zamieszkał we Lwowie, a gdy zmarł został pochowany we wspólnym grobowcu z dwoma braćmi weteranami Powstania Styczniowego – Tadeuszem i Józefem (jego trzeci brat Roman za udział w powstaniu został przez Rosjan 5 sierpnia 1864 powieszony razem z Romualdem Trauguttem i trzema innymi współtowarzyszami walki).

Żydzi lwowscy w Powstaniu Styczniowym

MOJŻESZ BERGER (? – 1885) – powstaniec styczniowy, członek Rady Miasta Lwowa, działacz gospodarczy, filantrop.

Pochodził z mieszczańskiej rodziny lwowskiej, zajmującej się szynkarstwem. W polską działalność konspiracyjną zaangażował się już w 1861. U niego w domu odbywały się spotkania konspiracyjne. Po wybuchu Powstania Styczniowego został mianowany komisarzem dzielnicy III Lwowa, czuwał nad bezpieczeństwem i organizował zakwaterowanie dla przybywających do Lwowa z całej Galicji ochotników zmierzających do Królestwa Polskiego. Jego umiejętności ekonomiczne wykorzystał Rząd Narodowy, mianując go zarządcą gospodarczym wojsk polskich. Po powstaniu prowadził działalność charytatywną. Wspomagał finansowo wdowę i dziecko po straconym przez Rosjan na Wołyniu powstańcu Leszku Wiśniewskim, z którym łączyła go wieloletnia przyjaźń. W 1867 wystawił mu na Cmentarzu Łyczakowskim symboliczny pomnik nagrobny. Znaczne środki przeznaczał na odzież i przybory szkolne dla ubogiej młodzieży szkół ludowych. W 1877 został wybrany do rady miejskiej Lwowa. Mandat deputowanego pełnił do końca kadencji. W następnych wyborach w 1882 ze względu na stan zdrowia nie kandydował. Zmarł we Lwowie 1 III 1885. Swój majątek zapisał testamentem na stypendia dla uczniów chrześcijańskich uczących się zawodu w warsztatach żydowskich oraz dla uczniów żydowskich terminujących w warsztatach chrześcijańskich.

MIKOŁAJ EPSTEIN (1831–1902) – powstaniec styczniowy, sybirak, poeta polski żydowskiego pochodzenia.

Urodził się w Warszawie jako syn Hermana Epsteina i Eleonory Glücksberg, wnuk Jakuba Epsteina. Był właścicielem dóbr. Ukończył Instytut Agronomiczny i Leśniczy w Marymoncie. Od 1859 uczestniczył w działalności konspiracyjnej. Po studiach osiadł w swym majątku w Osinach. Był członkiem Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim. Zajmował się pracą literacką; publikował w czasopiśmie polskich. Po wybuchu Powstania Styczniowego walczył jako oficer na terenie Królestwa Polskiego. Pojmany został wyrokiem z 26 VI 1863 pozbawiony praw publicznych i zesłany na Syberię. Przebywał w Irkucku. Po powrocie z zesłania osiadł we Lwowie, zamieszkując tam na stałe od 1873. Prowadził salon literacki, z którym związani byli m.in. K. Ujejski, S. Goszczyński, W. Bełza. Przyjął chrześcijaństwo. Pozostawił nie wydany dotąd pamiętnik z zesłania. W ostatnich latach życia chorował. Zmarł 3 III 1902 we Lwowie. Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim w kwaterze Powstańców Styczniowych.

Bernard Goldman
Domena publiczna

BERNARD GOLDMAN (1841–1901) – powstaniec styczniowy, filantrop, poseł do Sejmu Krajowego, członek Rady Miasta Lwowa, działacz na rzecz asymilacji i emancypacji Żydów.

Urodził się w Warszawie. Był synem Izaaka księgarza, wydawcy i cenzora ksiąg hebrajskich. W 1861 jako uczeń warszawskiej Szkoły Rabinów i student Akademii Medyko-Chirurgicznej, został aresztowany podczas patriotycznej manifestacji, a następnie zesłany do Tobolska na Syberii. Na wieść o wybuchu Powstania Styczniowego uciekł z zesłania. Po dostaniu się do Warszawy został członkiem miejskiego Wydziału Policji powstańczej, a także sekretarzem departamentu skarbowego

w Rządzie Narodowym za czasów Traugutta. Jako agent rządowy wyjeżdżał do Wrocławia w celu zakupu broni. Aresztowany przez carską policję uciekł do Niemiec. W Heidelbergu studiował prawo, uwieńczając je doktoratem. Następnie przeniósł się do Paryża, a od 1867 mieszkał w Wiedniu. W 1870 otrzymał obywatelstwo austriackie i zezwolenie na pobyt w Galicji. Osiedlił się we Lwowie, gdzie prowadził salon, w którym gromadziła się lwowska elita intelektualna. Propagował i organizował zakładanie czytelni, szkółek, kursów oświatowych. Od 1874 był kasjerem Galicyjskiego Banku Kredytowego we Lwowie. W 1876 został wybrany na posła do Sejmu Krajowego, pracował w komisji finansowej. W 1877 został wiceprzewodniczącym Towarzystwa Przemysłowego we Lwowie. Był długoletnim radnym Lwowa (1874–1879 i 1883–1901) oraz członkiem zarządu Gminy Wyznaniowej Izraelickiej. W 1882 założył Towarzystwo ku Uobywatelnieniu Izraelitów w Galicji „Agudas Achim” (Przymierze Braci) i przez wiele lat był jego przewodniczącym (razem z Jakubem Piepesem). Działał na rzecz upowszechniania kultury polskiej wśród galicyjskich Żydów. Był aktywnym działaczem Towarzystwa Uczestników Powstania Polskiego 1863 oraz opiekunem weteranów Powstania Listopadowego. Zmarł 23 III 1901 we Lwowie.

JÓZEF MOSZEK GRÜNSEIT (1838–1928) – powstaniec styczniowy, rzemieślnik, podporucznik WP.

Urodził się w Podkamieniu k. Brodów, w rodzinie piekarza, ortodoksyjnego Żyda. Był najstarszym z kilkorga dzieci w rodzinie. Duże zdolności wykazywał już jako uczeń w chederze. Jako osiemnastolatek był cenionym w regionie talmudystą. Z zawodu był malarzem i lakiernikiem. Ceniono jego rzetelność i fachowość w tym zawodzie. Zwrócił na to uwagę hr. Cetner, właściciel Podkamienia, w którego dworze po wybuchu Powstania Styczniowego urządzono sztab powstańczy. Znając patriotyczną postawę Grünseita Cetner wciągnął go do konspiracji. Przysięgę Grünseita odebrał od niego osobiście płk M. Langiewicz, który jednocześnie powierzył mu obowiązki tajnego kuriera, mającego za zadanie dostarczanie tajnych rozkazów sztabu generalnego, umiejscowionego wówczas w Podkamieniu. Jako emisariusz Grünseit wielokrotnie przekraczał granicę rosyjską, przekazując powstańcom rozkazy i pieniądze. Jako szeregowiec walczył w oddziale płk. P. Wysockiego, m.in. pod Radziwiłłowem. Po schwytaniu i osadzeniu w obozie w Turobinie uciekł po dwóch miesiącach. Powrócił do Podkamienia, gdzie ponownie zajął się lakiernictwem i wyrobem pasów i pędzli. Był człowiekiem niezwykle skromnym. O swoim udziale w polskim zrywie niepodległościowym nigdy nie opowiadał. Dopiero w 1918, dzięki Cetnerom i innym świadkom powstania, ujawniono jego zaangażowanie w działalność niepodległościową. W latach następnych przyznano mu pomoc materialną, został także awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. W 1927 uzyskał stałą rentę weterana. Zmarł w 90 roku życia, 25 VI 1928 we Lwowie. Pochówek urządzono mu na koszt państwa z udziałem kompanii honorowej. Pogrzeb był wielką manifestacją, w której wzięła udział lwowska grupa weteranów powstania oraz liczni mieszkańcy miasta. Pochowano go na Cmentarzu Janowskim we Lwowie w kwaterze 8.

Józef Moszek Grünseit
Domena publiczna

Inicjatorzy polsko-ukraińskiej współpracy

Wielu weteranów Powstania Styczniowego dochodziło do wniosku, że niepodległości Polski nie da się odzyskać bez współpracy z narodami dawnej Rzeczypospolitej, w tym zwłaszcza z Ukraińcami. Inspirującą rolę w działaniach tych odegrali Antoni Jaxa Chamiec, Adam książę Sapieha oraz Alojzy Teleżyński.

Antoni Jaxa Chamiec z wnuczką
„Nowości Ilustrowane” nr 11 z 1908 r.

ANTONI JAXA CHAMIEC (1840–1908) – powstaniec styczniowy, ekonomista, poseł do Sejmu Krajowego i austriackiej Rady Państwa.

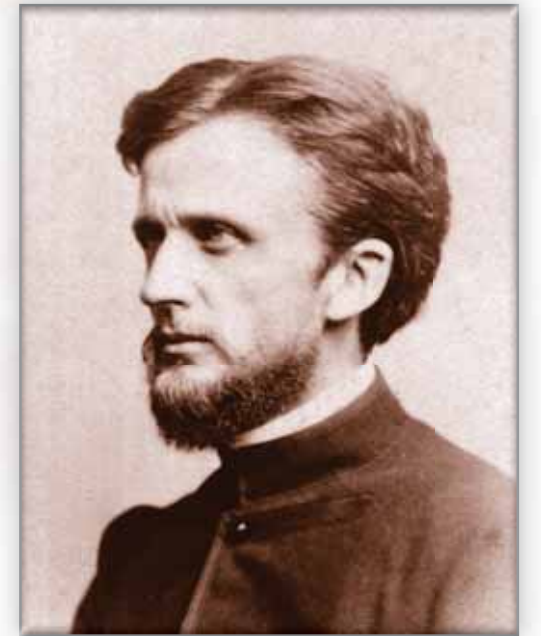
Urodził się w rodzinie ziemiańskiej na Wołyniu. Uczył się w Kijowie, gdzie ukończył gimnazjum i Wydział Matematyczno-Fizyczny na Uniwersytecie św. Włodzimierza. Już w czasach studenckich należał do grupy antycarskich konspiratorów, wiążąc się z grupą tzw. „chłopomanów”. W czasie przygotowań do Powstania Styczniowego został w 1862 mianowany pełnomocnym komisarzem Wydziału Wykonawczego Rusi. W grudniu 1862 towarzyszył naczelnikowi Wydziału gen. Edmundowi Różyckiemu w wyjeździe do Warszawy na narady w Centralnym Komitecie Narodowym.

Po wybuchu powstania redagował wydawane w Żytomierzu pismo powstańcze pt. „Walka”. Zdekonspirowany jesienią 1863 zdołał uciec do Francji, gdzie nie tylko propagował sprawę polską, ale także ukończył na Sorbonie studia ekonomiczne. Nie mogąc wrócić na Wołyń, w 1865 osiadł w Galicji, gdzie namiestnik A. Gołuchowski stał się jego protektorem, umożliwiając mu karierę urzędniczą. Początkowo pracował w Wydziale Krajowym i Namiestnictwie, a od 1868 w austriackim ministerstwie rolnictwa oraz ministerstwie ds. Galicji. Po powrocie z Wiednia do Galicji był w 1879 kierownikiem Starostwa w Zaleszczykach. Już jednak w roku następnym objął stanowisko radcy Namiestnictwa. W tym czasie został wybrany do austriackiej Rady Państwa, w której zasiadał do 1907, z przerwą w latach 1891–1901, wchodził w skład Koła Polskiego. W 1883 uzyskał także mandat poselski do Sejmu Krajowego, który pełnił przez trzy kadencje do r. 1901 (pracując w komisjach gospodarczych). W latach 1890–1901 był członkiem Wydziału Krajowego, gdzie początkowo kierował wydziałem oświaty, a potem kolejowo-drogowym, od 1892 pełnił funkcję zastępcy marszałka krajowego. Aktywnie działał w Radzie Szkolnej Krajowej oraz zarządach wielu banków i towarzystw kolejowych. Przez cały czas utrzymywał kontakty z ukraińskim środowiskiem kijowskim. Przekonany o konieczności polsko-ukraińskiej współpracy, odegrał znaczącą rolę w doprowadzeniu do ugody polsko-ukraińskiej, tzw. „nowej ery” (1890–1894). Był jednym z współorganizatorów i fundatorów Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania 1863 r. i przez 12 lat jego wiceprezesem. W 1903 nadano mu godność członka honorowego. Zmarł 7 III 1908 i został pochowany w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Łyczakowskim.

ADAM SAPIEHA (1828–1903) – powstaniec styczniowy, polityk i działacz gospodarczy, poseł do Sejmu Krajowego i austriackiej Rady Państwa.

Był synem ziemianina księcia Leona Sapiehy, jednego z dowódców Powstania Listopadowego, późniejszego marszałka Sejmu Galicyjskiego i dziedzicznego członka austriackiej Izby Panów oraz Jadwigi z Zamoyskich. Po ukończeniu lwowskiego gimnazjum studiował w Londynie. Na wieść o Wiosnie Ludów powrócił do kraju i zaangażował się w działania rewolucyjne. Karierę polityczną rozpoczął w 1861, kiedy to został wybrany do Sejmu Krajowego. Po wybuchu Powstania Styczniowego stanął na czele Komitetu Powstańczego Galicji Wschodniej, pełniąc jednocześnie funkcję naczelnika powiatów przemyskiego i sanockiego. Odegrał znaczącą rolę w wyposażeniu w broń i amunicję oddziałów powstańczych, a zwłaszcza w przygotowaniu wyprawy do Królestwa gen. A. Jeziorańskiego, który

w dniach 1 i 6 maja 1863 stoczył zwycięskie bitwy pod Kobylanką. Sapieha po pierwszej z nich wizytował obóz powstańczy. Po powrocie do Lwowa został wytropiony przez austriacką policję i aresztowany 9 lipca 1863. Po paru miesiącach zdołał 18 lutego 1864 uciec z więzienia. Dotarł do Francji, gdzie Rząd Narodowy powierzył mu funkcję Komisarza na ten kraj oraz na Anglię. W 1865 uzyskał od cesarza Franciszka Józefa amnestię i powrócił do rodzinnego majątku w Krasiczynie. W 1868 został ponownie wybrany do Sejmu Krajowego, mandat posła pełnił z przerwą w latach 1872–1883, do r. 1895. Po śmierci ojca w 1879 odziedziczył jego miejsce w austriackiej Izbie Panów. Wśród ziemian miał opinię „radykała”. Utrzymywał kontakty z ukraińskimi działaczami narodowymi w Kijowie, a w Galicji dążył do poprawnego ułożenia stosunków między oboma narodami. Do polityki proukraińskiej udawało mu się przekonywać także polityków austriackich w Wiedniu. Wspierał Kościół greckokatolicki, pragnąc silnie wiązać go z Rzymem i kulturą zachodnią. Prócz działalności politycznej położył znaczące zasługi na polu rozwoju gospodarczego Galicji. Od 1860 był aktywnym działaczem Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego, w 1874 objął w nim funkcję wiceprezesa, a rok później prezesa i pełnił ją do 1900. Angażował się w działalność społeczną i oświatową. Stale podtrzymywał kult Powstania Styczniowego i wspierał materialnie weteranów. Przez długi czas był prezesem Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania. Ostatnią publiczną jego inicjatywą była organizacja Galicyjskiej Wystawy Krajowej w 1889 we Lwowie. Zmarł 21 VII 1903 w Bad Reichenhall w Bawarii. Został pochowany w kaplicy rodowej na Zamku w Krasiczynie pod Przemyślem.

Adam Sapieha
Muzeum Narodowe we Lwowie

ALOJZY HENRYK TELEŻYŃSKI (1843–1906) – powstaniec styczniowy, inżynier kolejnictwa, filantrop, działacz na rzecz zbliżenia polsko-ukraińskiego.

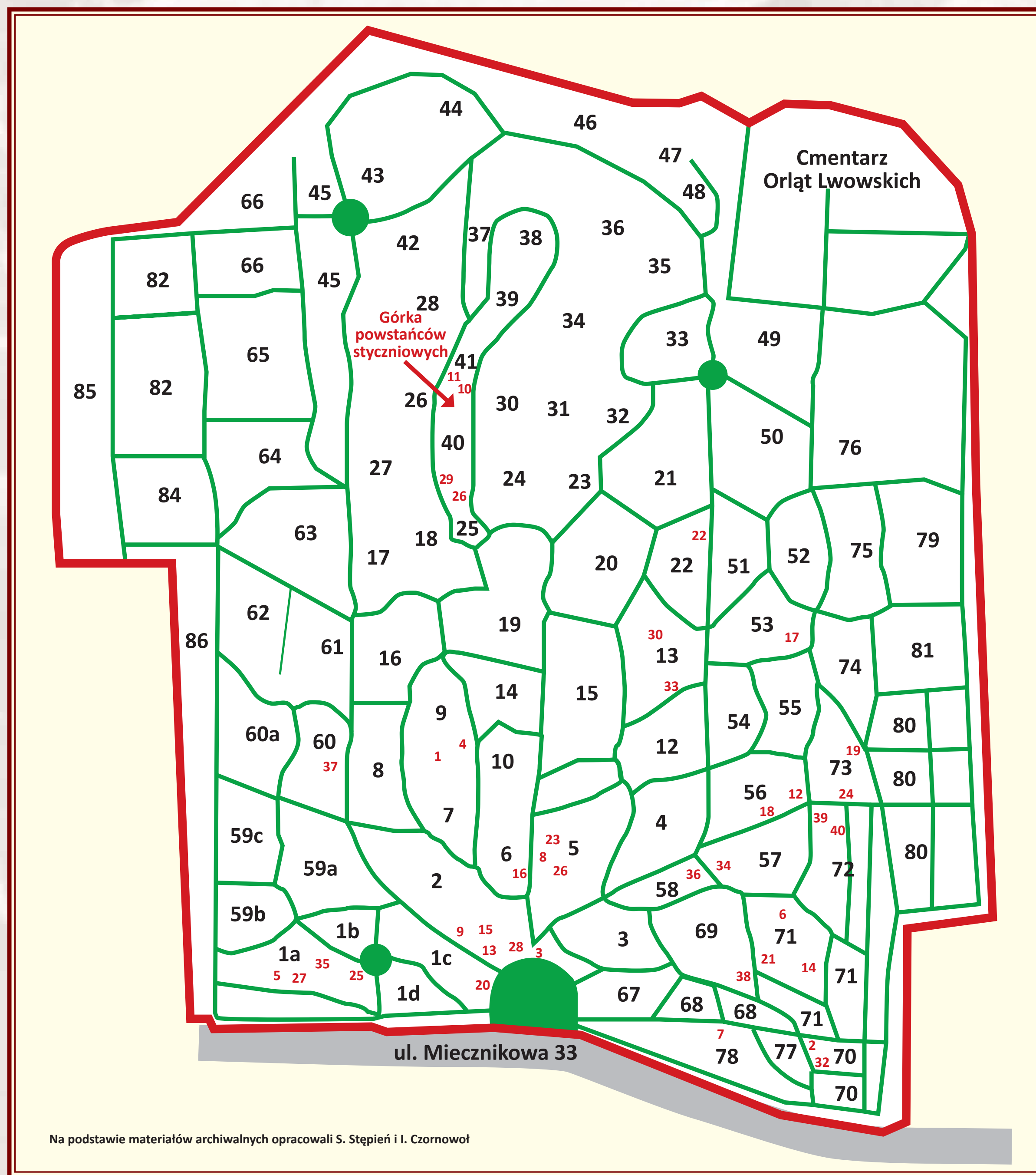
Urodził się na Wołyniu w rodzinie administratora dóbr ziemskich, byłego porucznika Wojska Polskiego i uczestnika Powstania Listopadowego Konstantego Teleżyńskiego. Ukończył gimnazjum w Kijowie, a następnie studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu św. Włodzimierza. Już w czasach gimnazjalnych należał do nielegalnego kółka samokształceniowego, związał się z „chłopomanami”. Po wybuchu Powstania Styczniowego koordynował działalność Kijowskiego Komitetu Narodowego i z jego ramienia został emisariuszem komisarycznym w powiatach zaslawnym i kamienieckim. Na początku maja 1863 wraz z bratem Mikołajem Teleżyńskim zaciągnął się do oddziału gen. Edmunda Różyckiego. Brał udział w bitwie pod Radziwiłłowem. Po rozproszeniu oddziału przekroczył granicę Galicji i jesienią wyjechał do Szwajcarii, gdzie zamieszkał w Zurychu. Propagował tam sprawę polską i współpracował z polskimi emigrantami. W 1866 powrócił do Galicji. Na jego aktywną działalność patriotyczną zwrócił uwagę i A. Sapieha. Dzięki jego protekcji został w r. 1874 zatrudniony jako technik przy rozbudowie kolei galicyjskich. Po przeniesieniu do Krakowa redagował „Gazetę Krakowską”. Przez cały czas działał w środowisku weteranów Powstania Styczniowego. W 1883 został przeniesiony do Lwowa i awansowany na starszego inżyniera oraz nadkomisarza kolejowego. W 1887 był współorganizatorem Spółki Krajowej do Handlu Hurtowego, a następnie jej wiceprezesem. Aktywnie pracował na rzecz normalizacji stosunków polsko-ukraińskich, w tym celu utrzymywał kontakty z dawnym środowiskiem kijowskim. Znacząco przyczynił się do zawarcia w 1890 ugody polsko-ukraińskiej. Na zaplanowane stanowisko profesora katedry dziejów Ukrainy na Uniwersytecie Lwowskim popierał W. Antonowicza, ale ostatecznie zatrudniony został M. Hruszewski. Inspirował różne akcje charytatywne. Zmarł 17 V 1906 i został pochowany w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Łyczakowskim.

Mogiły powstańców styczniowych na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie

Non omnis moriar / Nie wszystek umrę!

Horacy

Cmentarz Łyczakowski jest jedną z najważniejszych nekropoli z grobami uczestników Powstania Styczniowego. Spoczywa tam ok. 700 powstańców, spośród których 230 pochowanych jest na kwaterze popularnie zwanej „Górką powstańców”, kilku na polu powstańców listopadowych. Groby pozostałych rozsiadane są po całym cmentarzu. Nie wszystkie się do dziś zachowały, pozostały zwłaszcza te z pomnikami oraz grobowce rodzinne.

Pomnik chorążego witebskiego Szymona Wizunasa Szydłowskiego usytuowanego przy wejściu na kwaterę powstańców styczniowych na „Górcę”

Mogiła ppłk. Józefa de Pinia (Schoenitz)

Kaplica grobowa Baczewskich

Kwatera powstańców styczniowych, tzw. „Górka Powstańców”

- Aniela Aszperger (1818 – 1902) – aktorka, działaczka społeczna (pole 9)
- Ludwik Jaxa Aksentowicz (1841 – 1925) – ziemianin (pochowany w grobowcu Gilewskich – pole 70)
- Józef Adam Baczewski (1829 – 1911) – przemysłowiec (pole 3)
- Adam Bartoszewicz (1838 – 1886) – księgarz (pole 9)
- Wojciech Biechoński (1839 – 1926) – członek Rządu Narodowego, przedsiębiorca (spoczywa w grobowcu z innym powstańcem Stanisławem Szachowskim (1838 – 1906) – profesorem prawa rzymskiego Uniwersytetu Lwowskiego (pole 1a)
- Ks. Łukasz (Łuka) Bobrowicz (1845 – 1914) – kapłan greckokatolicki, publicysta i społecznik (pole 71 – kwatera powstańców listopadowych)
- Antoni Jaxa Chamiec (1840 – 1908) – ekonomista i polityk konserwatywny, poseł do Sejmu Krajowego i do austriackiej Rady Państwa (pole 78)
- Teofil Ciesielski (1847 – 1916) – profesor botaniki Uniwersytetu Lwowskiego (pole 5)
- Stanisław Ciuchciński (1841 – 1912) – zastępca prezydenta, a następnie burmistrz Lwowa (pole 2)
- Benedykt Dębowy (1833 – 1930) – sędziak, profesor Uniwersytetu Lwowskiego (pole 40 – kwatera powstańców styczniowych)
- Joanna Apollonia Fijałkowska (1841 – 1926) – bojownicza i filantropka (pole 40 – kwatera powstańców styczniowych)
- Władysław Gubrynowicz (1836 – 1914) – księgarz, prezydent Lwowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej (pole 56)
- Michał Heidenreich, ps. Kruk (1831 – 1886) – generał (pole 3)
- Józef Kajetan Jankowski (1832 – 1914) – sekretarz stanu Rządu Narodowego, architekt, docent Politechniki Lwowskiej, autor dzieła: *Pamiętniki o powstaniu styczniowym* (pole 71)
- Antoni Jeziorański (1821 – 1882) – generał (pole 3)
- Alfred Kamienobrodzki (1844 – 1922) – architekt, trzykrotny król kurkowy (pole 6)
- Wojciech Kętrzyński (1838 – 1918) – historyk, etnograf, dyrektor Zakładu Naukowego im. Ossolińskich (pole 53)
- Jan Lam (1838 – 1886) – powieściopisarz, satyryk, nauczyciel (pole 56)
- Ks. Zygmunt Lenkiewicz (1845 – 1913) – kapłan rzymskokatolicki (prawdopodobnie, spoczywa w tzw. „hotelu”, czyli grobowcu dla pochówków tymczasowych – pole 73)
- O. Florentyn Lickendorf (1835 – 1881) – dominikanin, filantrop (pole 1)
- Ksawery Liske (1838 – 1891) – historyk, profesor Uniwersytetu Lwowskiego (pole 71)
- Maria Maszkowska (1835 – 1913) – kurierka i sanitariuszka (pole 22)
- Julian Markowski (1846 – 1903) – artysta rzeźbiarz (pole 5)
- Teofil Merunowicz (1846 – 1919) – dziennikarz, publicysta, poseł na Sejm Krajowy i do austriackiej Rady Państwa, pochodzenia ukraińskiego, grekokatolik (pole 73)
- Michał Michalski (1847 – 1907) – prezydent Lwowa, poseł do Sejmu Krajowego (pole 1)
- Jan Mikusiński (1840 – 1920) – funkcjonariusz kolejowy, kawaler Virtuti Militari (pole 40 – kwatera powstańców styczniowych)
- Jan Nieczuja Miniewski (1841 – 1926) – pułkownik, inżynier, kawaler Virtuti Militari (pole 1a)
- Stanisław Niemczynowski (1839 – 1924) – kapitan, poseł do Rady Państwa, kawaler Virtuti Militari (pole 2)
- Teofil Pindelski (Bentkowski) (1842 – 1933) – inspektor kolejowy, kawaler Virtuti Militari (pole 40 – kwatera powstańców styczniowych)
- Józef de Pinia Pini (Schoenitz) (1825 – 1893) – podpułkownik (pole 13)
- Edwin Płazek (1842 – 1925) – poseł na Sejm Krajowy i do austriackiej Rady Państwa, prezes Krajowej Rady Szkolnej (pole 5)
- O. Justyn Szafłarski (1821 – 1901) – bernardyn, filantrop (spoczywa w grobowcu rodzinnym Lerskich – pole 70)
- Leon Syroczynski (1844 – 1925) – inżynier, profesor, rektor Politechniki Lwowskiej (pole 13)
- Józef Śmiechowski (1798 – 1875) – generał, walczył także w Powstaniu Listopadowym (pole 57)
- Alojzy Teleżyński (1843 – 1906) – inżynier kolejnictwa, polityk (pole 1a)
- Robert Thieme (1839 – 1878) – major (pole 58)
- Kazimierz Zienkiewicz (1846 – 1925) – kapitan, publicysta, pamiętnikarz, kawaler Virtuti Militari (pole 60)
- Franciszek Zima (1827 – 1899) – major, finansista, bankowiec (pole 69)
- Ks. Kazimierz Żuliński (1831 – 1904) – kapłan rzymskokatolicki, społecznik (pole 72)
- Tadeusz Żuliński (1839 – 1885) – lekarz, radny Lwowa, współtwórca Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” (pole 72)

Gloria Victis – Chwała Zwyciężonym!

Powstanie Styczniowe było największym i najdłużej trwającym polskim zrywem niepodległościowym. Zakończyło się wprawdzie klęską militarną, ale to ono ukształtowało nowoczesną polską świadomość narodową. Analizy powstania i jego kult w XIX i na początku XX wieku ukształtowały nowoczesną tożsamość narodową Polaków, a przede wszystkim poczucie wspólnoty klas wyższych z mieszczaństwem i chłopstwem. Ofiara powstańców nie poszła na marne, dzięki nim staliśmy się narodem.

Weteranów Powstania Styczniowego we wszystkich trzech zaborach, wbrew intencjom władz rosyjskich, pruskich i austriackich, społeczeństwo polskie otaczało powszechnym szacunkiem. Najbardziej widoczne było to w Galicji, gdzie ze względu na liberalną politykę władz austriackich, zdecydowało się osiedlić wielu powstańców pochodzących z dwóch pozostałych zaborów. To tam możliwe było organizowanie pomocy materialnej dla ubogich weteranów, przytulisk dla bezdomnych, zbiórek funduszy dla inwalidów oraz wdów i sierot po poległych lub straconych przez reżim carski powstańcach.

W Galicji powstawały pierwsze organizacje grupujące dawnych towarzyszy broni oraz stowarzyszenia samopomocowe. Już w 1869 w Krakowie zawiązało się Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Sybiraków, a we Lwowie w tym samym roku Komitet Bratniej Pomocy Sybiraków. Kolejne organizacje powstawały w następnych latach. Najbardziej znane ze swej aktywności było wspomniane już wcześniej, utworzone w stolicy Galicji w 1888

Zjazd powstańców styczniowych – sybiraków we Lwowie w 1913 r.
Domena publiczna

Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania Polskiego 1863-64. To ono, prócz szerokiej akcji charytatywnej, doprowadziło do wydzielenia na Cmentarzu Łyczakowskim specjalnej kwatery powstańczej, organizowało uroczyste pogrzeby swych towarzyszy broni. Szerokim echem w całym kraju odbiły się lwowskie uroczystości organizowane publicznie z okazji 40 – i 50-lecia bohaterskiego zrywu Polaków przeciwko Rosji carskiej w 1903 i 1913 roku. Pod ich wrażeniem Polacy nawet w zaborze pruskim zdołali utworzyć w 1913 Towarzystwo Opieki nad Weteranami, zrzeszające byłych powstańców styczniowych z terenu Wielkopolski. Pamięć bohaterskiego zrywu niepodległościowego z lat 1863–1864 ożyła w czasie I wojny światowej, kiedy to ożyła nadzieja Polaków na niepodległość. Powstańcy styczniowi stali się wzorem dla strzelców i legionistów, a także konspiracyjnych żołnierzy Polskiej Organizacji Wojskowej. Czołową postacią, która przy każdej okazji przypominała swoim żołnierzom, że są spadkobiercami Powstania Styczniowego był bowiem twórca Legionów Józef Piłsudski, który urodzony trzy lata po powstaniu wyrastał w jego kulcie, a który potem sam przez całe życie krzewił. Gdy więc stanął na czele odrodzonego w 1918 r. państwa, jedne z jego pierwszych decyzji dotyczyły właśnie powstańców styczniowych: zostali oni już w 1919 uznani za weteranów z uprawnieniami żołnierzy Wojska

**Zwyciężyć i spocząć na laurach – to klęska.
Być zwyciężonym i nie ulec – to zwycięstwo!**

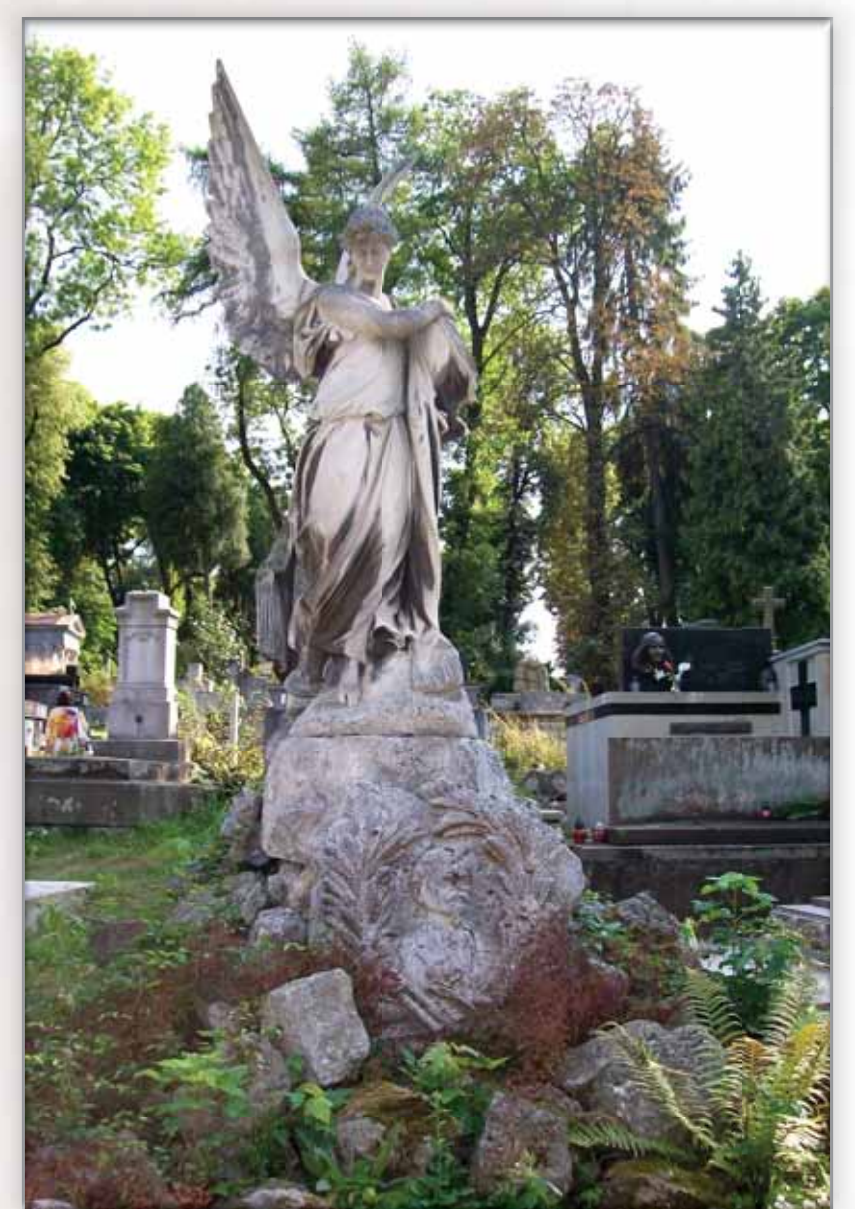
– Józef Piłsudski

Weterani Powstania Styczniowego u Józefa Piłsudskiego w Belwederze. 23 stycznia 1933 r.
Domena publiczna

Polskiego. Najbardziej znanych z bohaterskich czynów uhonorowano orderem Virtuti Militari. Pozostałym sukcesywnie nadawano Krzyże Oficerskie Orderu Odrodzenia Polski, Krzyże i Medale Niepodległości. Byli powstańcy uzyskali prawo noszenia specjalnie ustanowionych mundurów wojskowych, a także otrzymali dożywotnie renty. Wszystkim żyjącym szeregowcom i podoficerom nadano pierwszy stopień oficerski – podporucznika, a powstańczych oficerów awansowano na kolejny wyższy stopień wojskowy. Żołnierze Wojska Polskiego obowiązani byli weteranom powstania oddawać honory wojskowe, jako pierwsi salutowali im nawet generałowie. Uroczystości obchodzono rocznice 60-lecia (1923) i 70-lecia (1933) wybuchu Powstania Styczniowego. Osobiście patronat obejmował nad nimi Marszałek Józef Piłsudski. Miały one charakter państwowy i były okazją do osobistego spotkania się dawnych towarzyszy broni. Ostatni raz jubileusz zrywu niepodległościowego zorganizowano w 1938 z okazji 75-lecia powstania. Gdy weterani powstania odchodzili w wieczność, chowano ich uroczysto z honorami wojskowymi. Biedniejszych na koszt państwa. Ostatni uczestnicy Powstania Styczniowego podporucznicy Antoni Süß i Feliks Bartczuk zmarli po II wojnie światowej, w 1946 roku. Pierwszy miał ponad 100 lat, drugiemu do tego wieku zabrakło jedynie 3 miesięcy.

Kult powstania w narodzie polskim utrwalił pisarze i artyści: Eliza Orzeszkowa w dziełach „Nad Niemnem” i „Gloria victis”, Maria Dąbrowska w powieści „Noce i dnie”. W sztuce malarskiej zasłynęły m.in. dzieła Artura Grottgera (cykle „Polonia” i „Lithuania”), Jana Matejki („Polonia”), Antoniego Piotrowskiego – „Scena z powstania 1863 roku”, „Aresztowanie powstańca”, Jacka Malczewskiego – „Śmierć na etapie” i „Wigilia na Syberii”, Aleksandra Sochaczewskiego [wł. Lejb Sonder] – „Zakładanie kajdan”, „Branka” oraz „Pożegnanie Europy”.

Rzeźba nagrobna z wyobrażeniem anioła dłuta artysty lwowskiego Juliana Markowskiego na Cmentarzu Łyczakowskim
Fot. S. Stepień